Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 141 (12831) | 1985 чылдың июнь 19, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

М. С. ГОРБАЧЁВТУҢ А. ХАММЕР-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Июнь 17-де СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев АКШ-тың садыг-үлетпүр бөлүктериниң көскү төлээлекчизи — «Оксидентал петролеум корпорейшн» компанияның үрезидентизи болгаш директорлар чөвүлелиниң даргазы Арманд Хаммерни хүлээп алган. А. Хаммерниң баштап турар компаниязының ону бот-тандырып чорударынга идепкейлиг киржил турары ийи талага ажыктыг совет-америк экономиктиг харылзаларны хөгжүдериниң болдунар оруктарын беседа үезинде чугаалашкан.

В. И. Ленининиң 1921 чылда бижээн бижиниң бодун Совет Эвилелинге белек кылдыр ажаа дамчыдып бергени дээш М. С. Горбачев А. Хаммерге чылыы-биле өөрүп четтирген.

[СЭТА].

АГРОҮЛЕТПҮР КОМИССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛЫ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле комиссиязының июнь 17-де эдлчеглиг хуралынга ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри В. К. Месяцтың болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ерминиң колхозтарга болгаш совхозтарга мал чемнерин белеткээриниң темпизин дүргедедир талазы-биле ажылдың дугайында үлеткелдерин дыңнаан.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларда, крайларда болгаш областарда ниитиниң мал ажыгын болгаш хүү ажыгладың малын бөдүүн болгаш шыктыг чемнер-биле хандырар талазы-биле немелде хемчеглерни ап турарын демдеглээн. Ажыл-агыйларның хөй кезиг планнарда көрдүнген хемчээлдерден хөй мал чемнерин белеткээрин шиитпирлээн.

Ооң-биле кады чамдык черлерге ол ажылдарны чорударынга организас чок чорукту болдуруп турары санал-онаалдардан көзүлген. РСФСР-ниң Төп кара эвес хөрзүнүүт болгаш Поволжье районарында база Украин ССР-ниң чамдык областарында сигеннерниң баштайгы кезилдезиниң таарымчалыг хүүсээларын зөттирипкен. Волгоград, Оренбург болгаш Орёл областарының ажыл-агыйларында Казах ССР-де, Таджик ССР-де болгаш Туркмен ССР-де сиген кезилдези эгелээринге чедир мал чемнерин ажаап алырының дүжүмелдерин дыңнаан.

Ооң-биле кады чамдык черлерге ол ажылдарны чорударынга организас чок чорукту болдуруп турары санал-онаалдардан көзүлген. РСФСР-ниң Төп кара эвес хөрзүнүүт болгаш Поволжье районарында база Украин ССР-ниң чамдык областарында сигеннерниң баштайгы кезилдезиниң таарымчалыг хүүсээларын зөттирипкен, Волгоград, Оренбург болгаш Орёл областарының ажыл-агыйларында Казах ССР-де, Таджик ССР-де болгаш Туркмен ССР-де сиген кезилдези эгелээринге чедир мал чемнерин ажаап алырының дүжүмелдерин дыңнаан.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларда, крайларда болгаш областарда ниитиниң мал ажыгын болгаш хүү ажыгладың малын бөдүүн болгаш шыктыг чемнер-биле хандырар талазы-биле немелде хемчеглерни ап турарын демдеглээн. Ажыл-агыйларның хөй кезиг планнарда көрдүнген хемчээлдерден хөй мал чемнерин белеткээрин шиитпирлээн.

Ооң-биле кады чамдык черлерге ол ажылдарны чорударынга организас чок чорукту болдуруп турары санал-онаалдардан көзүлген. РСФСР-ниң Төп кара эвес хөрзүнүүт болгаш Поволжье районарында база Украин ССР-ниң чамдык областарында сигеннерниң баштайгы кезилдезиниң таарымчалыг хүүсээларын зөттирипкен, Волгоград, Оренбург болгаш Орёл областарының ажыл-агыйларында Казах ССР-де, Таджик ССР-де болгаш Туркмен ССР-де сиген кезилдези эгелээринге чедир мал чемнерин ажаап алырының дүжүмелдерин дыңнаан.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларда, крайларда болгаш областарда ниитиниң мал ажыгын болгаш хүү ажыгладың малын бөдүүн болгаш шыктыг чемнер-биле хандырар талазы-биле немелде хемчеглерни ап турарын демдеглээн. Ажыл-агыйларның хөй кезиг планнарда көрдүнген хемчээлдерден хөй мал чемнерин белеткээрин шиитпирлээн.

Ооң-биле кады чамдык черлерге ол ажылдарны чорударынга организас чок чорукту болдуруп турары санал-онаалдардан көзүлген. РСФСР-ниң Төп кара эвес хөрзүнүүт болгаш Поволжье районарында база Украин ССР-ниң чамдык областарында сигеннерниң баштайгы кезилдезиниң таарымчалыг хүүсээларын зөттирипкен, Волгоград, Оренбург болгаш Орёл областарының ажыл-агыйларында Казах ССР-де, Таджик ССР-де болгаш Туркмен ССР-де сиген кезилдези эгелээринге чедир мал чемнерин ажаап алырының дүжүмелдерин дыңнаан.

Эвилелдешкен республикаларның, крайларның болгаш областарның суг ажыл-агыйының организацияларының, колхозтарының болгаш совхозтарының эрткен чылдарның частырыгларын база болдуруп, мал чемнерин культураларны чогуур үезинде эвес, шынар чокка ажаал, оларны четпес суггарып турар. Мал чемнерин белеткээр машина тудуушкун министерствозунуң бүдүрүлгелери көдээ ажыл-агыйга мал чемнерин белеткээр машиналарны болгаш оларга магадылал кезектерни чорудуп бээр даалгаларын күүсетпээн.

Мал чемнерин белеткеп турарында четпестерни чайладыр хемчеглерни соңгаарлатпайн алырын болгаш оларны белеткээриниң айыттынган хемчеглерин ыяап-ла күүседирин болгаш ажыр күүседирин чер болганга хандырарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозундан, ССРЭ-ниң Суг ажыл-агыйының министерствозундан, агроүлетпүр комплекизиниң республикалар болгаш чер-чер органнарынан комиссия негээн.

ССРЭ-ниң Сельхозтехкомунгга, Мал чемнери белеткээр машина тудуушкунуңун болгаш еске-даа машина тудуушкунуңун министерстволарынга мал чемнери ажаал алырыңар бүгү машиналарның сөксаал чокка, бедик будурукчуларын ажылдаарын организастаар айтыышкынны берген. Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, тудуг министерстволарынга чаа туткан мал чемнериниң шыгжамырларын ажыглалга киирерин болгаш эргилерин септээрин шапкынныдарын даскан.

Аъш-чем курлавырларын үлгаттырарынга болгаш аъш-чем продуктуларының ассортиментизин экижидеринге чүгүлә курлавыр — бараанның балык эстүрер ажылды үлем хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни хуралга база көргеш, ол талазы-биле чогуур сорулгаларны тодараткан.

Ажыг хөрзүнүүт черлерни чугайландырарын организастаарын экижидер болгаш ол сорулга-биле 1986—1990 чылдарда чугай материалдарын тускайлаар талазы-биле ССРЭ-ниң Күрпланының сеналдарын комиссия бүгү талалыг чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп санаан. Хуралга аңаа холбашкан тодаргай сорулгаларны айыткан.

Докгаалдарның чогуур телевилелдерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирер.

Агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга информация-сеналга хандырылгазын болгаш сеналга техниказын ажыглаарын экижидер дугайында калбак шиитпирни комиссия хүлээп алган.

[СЭТА].

ҮЕНИ ЧӨП АЖЫГЛААР

«Үени чидирери—бүгү чүвени чидиргени ол». Бурунгунуң мерген угаанныг кижилери кончуг-ла шын чугаалаан. А эртемниг коммунизмниң үндезилекчилери хостуг үени ниитителдиң байлаа деп адаан. К. Маркстың баш удур көргени өзугаар, социализм үезинде хостуг уе кижиниң бүгү талазыгбиле сайзыраарынга—дыштанып, күжүн катап тургузуп алырынга болгаш эртем-билиин бедидеринге, уруглар кижизидилгезинге болгаш күш-дамыр сайзырадырынга, еске-даа бодунуң ниити сайзыралынга ажыглаттынган турар үжүрлүг.

Бис бодувустуң хостуг үевисти канчаар чарыгдап турар бис? Бо айтырыг — нарын, ханы уткалыг. Миллион-миллион совет кижилер оны хөй-ниити ажылынга үндүрүп турар. Кижи хөй-ниити ажылынга киржип тургаш, чурттуң өзүлүг эези болуп, чогаадыкчы аргалары сайзыраар, мазу-шынар, угаан-бодал талазы-биле өзер. Кижилер-биле харылзаа—ол амыдыралдың өзүлүг школазы. Чаңгыс чижек, республика эмнелгезиниң травматолог эмчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң депутады Виктор Александрович Верещагинни көөр болзувусса, ол бодунуң хостуг үезинде ыяап-ла кижилер аразында чоруурун, кижилер-биле харылзашкан турарын эскерер бис. Ол бодунуң хостуг үезин аңаа кижилерге ажыктыг кылдыр зоттирип турар.

Кижиниң хостуг үезин чөп ажыглап билириниң дугайында айтырыг бо хүннерде, бүгү чуртта арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узутказының айтырыы чидии-биле тургустунуп турда, онза чугула. Арагалаашкынны—социал айыылдыг ол наржы үүлгедигни узутказының дугайында партияның болгаш чазактың шиитпирлеринде кижилерниң хостуг үезин шын организастаарының чугулазын айтып, оларның угаан-бодалын байыдар, күш-дамырын сайзырадыр бүгү-ле чүүлдер-биле хандырарын чугулалап демдеглээн. Бо талазыбиле көскү ажылдарны Улуг-Хем районнуң Хайыракан, Өөвүр районнуң Хандагайты спорт школалары чорудуп, хөй-хөй аныяктарны спортче хаара тудуп турар. Эрзин районнуң Эрзин суурунда херээженнер чөвүлелиниң чөн ортузунда чорудуп турар хөй талалыг ажылын база демдеглээри чугула. Ында агитквартиралар кижизидилге, хөй-ниити ажылы чорударының төптери болуп, суурнуң чурттакчылары хостуг үезинде аңаа барып, тургустунуп келген айтырыгларны сүмележип, деңге шиитпиолел турар.

Бисте кижилерниң хостуг үезин шын организастап тургузарының материал баазазы чыл келген тудум быжыглып, чаа стадионнар, театрлар, дыштанылга баазалары туттунуп турар. Республикада 205 Культура бажыңы болгаш клубтар, 176 кинотеатр болгаш киноустановка, 163 библиотека, 109 спортзал болгаш хөй санныг спорт шөлдери ажылдап, аңаа хөй-хөй кижилер чыглып кээп, ойнап-хөглеп, дыштанылгазын чөп зоттирип, күжүн катап тургузуп ап турар. Чүгле оларны ам-даа долу күжү-биле ажыглаары чугула.

Хостуг үени утка-шынарлыг, бодунга ажыктыг кылдыр зоттирери—ол кажан-даа эки атмосфераны, таарымчалыг байдалды тургузуп, кижи бүрүзүнге эки ажылдаарының аргаларын хандырар.

Кижиниң ег-бүлеге-даа чуруму оок чүгле хүүда херээ эвес деп чүве билдингир. Хостуг уе дээрге ниитилел мурнунга харыысалгадан хостуг уе эвес-тир. Үени камнап, шын хуваап, чөп ажыглап билири—ол амыдыралдың социалистиг овур-хевиринiң чугула шынары-дыр. Ажылчы чоннуң ажылдан дашкаар үезин чөп ажыглап билири социалистиг ниитителдиң социал болгаш мөзү-шынар талазы-бле үнелиг чүүлдериниң салдары-биле, бистиң амыдыралывыстың ниити үлегер-чижээ-биле кижизиттинер. Ынчалза-даа ол ала-чайгаар чорбас, ону бир сорулгалыг, угланыышкынныг чорудар, партия, профэвилел, комсомол организациялары кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы ажылдаарынга, долу утказыг амыдыраарынга, хостуг үезин чөп зоттирииринге бүгү таарымчалыг байдалды тургузар ужурлуг.

Бөгүн партия, чазак совет кижилериң күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин кадүрер дугайында чугула айтырыгны чорудуп турда, хостуг үени шын организастап шыдавас, чугле хүнүн бодап чурттап турар кижилерни чок деп болбас. Ол дээрге эртем-билиин бедидип, угаан-бодалын сайзырадып, культурлуг дыштанып алырының бүгү аргаларын оскүнүп турары ол-дур.

СЭКП ТК-ның бо чылдың июнь 12-де хүлээп алганы «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» докгаалында «Кижилерниң хостуг үезинде хөй талалыг ажыктыг чүүлдер кылырынга, оларның угаан-бодалының байлакшыырынга, культурлуг дыштанылгазынга эргежок чугула байдалдар чедир тургустунмайн турар. Культура болгаш спорт албан черлери бот-тывынгыр эгелээшкиннерни оожум хөгжүдүп, чугле чугаалажып көөр хемчеглер зоттирери-биле кызыгаарлаттынып турар»—деп демдеглээн.

Ынчангаш чоннуң хостуг үезин утка-шынарлыг кылдыр организастаары, культура—чырыдыышкын болгаш культура-массалыг ажылдарга хүүда киржилгези дээш удуртукчу кадрлардан негелдени күштелдирер херек. Хостуг үеге хамаарыштыр чоннуң сонуургалдарын болгаш негелделерин клуб албан черлери болгаш спорт тудугларын докгаамал өөренип көөр база барымдаалар, эң ылаңгыя көдээ черлерге Культура бажыңнарын, клубтарны, спорт шөлдерин, библиотекаларны чонга ажыктыг кылдыр ажыглаарынче угланган бүгү хемчеглерни чер-черде партия, профэвилел, комсомол организациялары ап чорудар ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

Эки шынарлыг, хөй дуктуг—күрүнеге

ОН ХОНУКТА ДООЗАР

Бодунуң херээн кончуг эки билир мастерниң ажылдап турары безин каруксенчиг, харын-даа адаарганчыг. Хойну дүрген кыргыырынга республиканың каш дактыр чемпиону Алдын-оол Монгуштуң, хөй кыргыырын дыка-ла совуурган, магадап көрдүм. Кандыгдаа артык шимчээшкин, өскээр чардыгыышкын чок, бир-бир көөрге, машина-даа сагышка кирер. Ол ам Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозунуң кыргылда пунктузунда ажылдап турар. Ооң кыргып каап хою-даа, кыргаан дүгү-даа өскелериниңден илгалып көстүр ёзулуг-ла бедик мергежилдиг кижиниң кылган ижи деп чүвени дораан-ла эскерип болур.

Кыргылда пунктузу июнь 14-те ажылдап эгелээн. Баштай-ла Б. Кара-Салдың эрткен чылын төрүттүүген хураганнарын кыргаан. Бап бүрүзүндеп ортумаа-биле 2 кг 300 грамм дүк кыргыттынган. Агрегат-биле хөй кыргыырлардан үстүде адаанывыс Алдын-оол Монгуш, хол-биле кыргыырлардан пенсиялап үеде-даа, чымыштыг уеде совхозунга бо-ла дузалажып чедип келир, Чылбак Дамдыновна Өлзей, Чүдаш Лакпаевна Даваалай кыргылданың баштайгы хүнүнден-не өскелерин мурнай берген.

Кыргыттынган дүктү деңзичи Хенче Буянды хүлээп ап, дуржулгалыг дүк класстакчызы Долчаймаа Сүрүнгүр, ооң дузалакчылары — Бүреп-Хем школазының өөреникчилери Аня Артына, Лора Салчак класстап, сорттап четтигип турар. Пунктуда кыргыкчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Эштекчи-слесарь Владимир Даваалай, электрик Виктор Аяа, повар Лариса Монгуш болгаш өскелер-даа кыргыкчыларның чымыштыг ажыгже чогуур үлүг-хүүзүн киирип, ажылынга бедик дарыысалгазын көргүзүп турар.

— Кыргылданы 10 хонук дургузунда доозар сорулганы салган бис. Сөглээн сөзүвүске ээ болур дээш кызып ажылдаар аразар бис—деп, пунктуүн эргелекчизи Нина Бугалыровна Биликтя чугаалады. Оларның сорулгазы күүсеттинер дээрзинге бүзүреп болур.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТАРДА: мастер-кыргыкчы Алдын-оол Монгуш; кыргыкчы Ч. Д. Өлзей; дүк класстакчылары солагай талалан Долчаймаа Сурунгур, Аня Артына болгаш Лора Салчак.

Авторнуң фотолары.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң сазанчылары, ниек кадарчылары эрткен беш айда кызымаккай ажылдаанар. Ооң түпелинде ажыл-агыйның сүт-бараан фермазы чартык чылда күрүеге 600 центнер сүт садар планын июнь эгезинделе күүседип алган. Ынчангаш районнуң сүт-бараан фермаларының араазында социалистиг чарышка шамбалыгжылар бирги верип ап, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң дипломун база акша шаннадын алганнар.

Х. МОНГУШ.

МУРНАП КИРГЕН

«Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары мал чемнинiң белеткелинче киришкен. Механизаторлар Чинге-Хову бажында тайга элээнии сигении ийи хүнде 30 гектарны кескен. Ол ийи хүнде механизаторлар Юрий Амырбай, Алдын-оол Сайгылгаан, Тайбан Сарыг-оол, Монгуш Өкээн, Санаа Эрес-оол эң-не шалыпчы ажылдаан. Совхозтардан мал чемнинiң белеткелинче мурнап кирген ажыл-агый бо.

Бистиң корр.

САВАҢЫН АРЫГЛААН

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң дирекциязы чайгы тарылга шөлдеринде саваннарны бөлүп аштаар ажылче совхозтуң бүгү ажылчыннарын, хөй-ниити организацияларын кыйгырып, шалыпчы он хонукту чарлаан.

Он хонук иштинде чүс ажыг кижи ажылче үнүп, саванны хову-шөлдерден бөлүп, сараттаан болгаш пресстээн. Мал чемнi белеткээр механизастаттынган бригада бо ажылга идепкейлиг киржип, 505 тонна саванны бөлгеп. Ол ышкаш № 1 хойжу бригада, тудуг бригадазы, контора коллективи база хөй саванны белеткээнер. Чинге-Дагның трактор-хову бригадазының механизаторлары саванны бөлдүнген шөлдерниң чайгы андырылгазын чорудуп турган.

Шалыпчы он хонук түнеттингеп.— 745 тонна саван бөлдүнген, 1065 тарылга шөлү арыглаттынган.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ЧАҢГЫС ДЕМ-БИЛЕ

«Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында хөй кыргылдазы чаа эгелээн. Кыргылдага белеткел эки. Салбырның ишчилери электрилиг 40, хол хачызы-биле 20 кижи чаңгыс дем-биле ажылдап киришкен. Баштайгы хүннерде 4 мун 200 килограмм дүк кыргыттынган.

* * *

«Найырал» совхозтуң Кара-Талда хураган кыргылдазы эгелээн. Бо чылын ында 3000 ажыт хураганнардан «чымчак алдынны» кара-талчылар-ажаал алгаш, күрүеге дужаарлар. Кыргылда пунктузунда 20 электрилиг хачылар долузу-биле ажыглаттынып турар. Ажылчыннарның ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган, столовая докгаамал ажылдап эгелээн.

Бистиң корр.

ЧАЙГЫ СУГГАРЫЛГАДА

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база XXVII съездиге төлептиг үжүражыр дээш районнуң ажыл-агыйларының суггатчылары социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, шалыпкын ажылдап турарлар.

Районнуң суггатчылары часкы суггарылганы 540 гектарга чорудап турган, ону барык ийи катап ажыр күүсеткеннер. А эдгү бугалар үнүп аштап арылап турган, 1996 гектар шөлдү суггарганнар. Ол планныг онаалдадан оранчок ажыг болуп турар.

«Ак-Туруг» совхозта Валерий Чанчының, «УТКЛ 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырында Доржу Шулуунуң, «Куш-ажылдың хостуу» совхозта Дадар-оол Ооржактың болгаш «Найырал» совхозунуң Терезин бригадазында Маадыр-оол Калзан оларның удуртказан звеноларының чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

К. ТҮЛҮШ.

ХҮЛЭЭЛГЕ—721 ТОННА

Сүт-Хөл районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында Александр Ондарның удуртканы мал чемн белеткээр бот-орулга-чарылгалыг бригада бо чылын бир гектардан-на 25—26 центнер сигении кезип албышаан, 721 тонна мал чемнi белеткээр хүлээлгелиг. Бригаданың кежигүннери бо хүннерде Узун-Сумун деп черниң ийиги суггарылгазын чорудуп турарлар. Суггатчылар А. Ондар, В. Ондар чүткүлдүг ажылдап турарлар.

О. БОРАШ.

ЧҮГЕ ХОЖУДАП ТУРАРЫЛ?

Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинады көш чылдар бурунгаар чүгле районга эвес, харын-даа республикага үлетпүр бүдүрүлгелер аразының социалистиг харыжыңга каш удаа тиилекчи болуп келген. Ооң цехтеринге кылган стол, сандай, үлүүрге дээш чергелиг бажың иштиниң херекселдери чүгле көдээниң эвес, хоорайның безин чурттакчыларының хереглелин хандырып турган.

Дүштеки чапсар кыска-даа бол, ажыктыг эртер. Буфетте чылыг хүүжүрлер, сарыг шай, кызыл-булуңда ном саңы, биллиард ажылчыннарның дыжын хандырып, чаа күштү немептер.

Эрткен чылын болган үлүг ерт чазаныр цехти шуут чок кылган. Ынчалза-даа комбинаттың удуртулгазы, партия организациязы планныг онаалдаларны күүседип болурунуң арга-крулавырларын тып, чазаныр цехтиң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тур тургузар дээш чамдык хемчеглерни ап келген.

Материалдыг болгаш акшахөреңги курлавырларын чаа баааза тударынче угландырган. Ооң чылдагаанындан чымчак манзалар садып алыр болгаш еске-даа дериг-херекселдер чаартыр акшаландырыышкын айтырыы бергедээн.

Ол нарын байдалдарден үштүнүп үнерининң аргаларын тыпар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш демисел чоорту кошкаан. Комбинаттың директору П. С. Карманович, инженер арага-дарыже сүндүгүп, күш-ажылды организастаарынче сагыш салбастаан.

Бо чылдың баштайгы кварталының планныг онаалдалары бүгү көргүзүглер талазы-бирге күүсеттинмээн. Эң ылаңгыя үндүр сөөртүрүүн планын чүгле 50 хүү боттандырган. Ооң үржүүндан районнуң ажыл-агыйлары 800 ажыг кубометр тудуг материалдарын чедир албаан.

Күш-ажылдың сагылга-чурууму база аскап эгелээн. Ажылчыннарның ажылга кээп-даа, ооң чоруп-даа турарының тодаргай табелин тургуспаан. Ынчангаш бирги кварталдың үүннелдери-биле чеже кижиүн чидириглиг болганы шуут билдинмес. Бо дээрге контроль чок чорукту түүнелi болур.

Ажылда бар четпестерни дарый чайладыр талазы-биле комбинаттың партия организациязы (секретары Д. К. Шожуп) чамдык хемчеглерни ап эгелээн. Ооң түүнелинде май айда планныг онаалдалар күүседези элээн бурукгаарлаан. Будурген продукцияны сайгарары 111,7 хүү, аргадан ыяш үндүр сөөртүрүү 127 хүү, чугай будурери 200 хүү күүсеттинген. Күш-ажылдың будурукчулүү 5 хүү үлгаткан.

Ындыг болза-даа байдал дуаренниг болуп артпышаан. Ажыл шагы үзүп, арагалап турган комбинат директору П. С. Кармановичиниң болгаш еске-даа эштерни амдыгаа чедир торгаваан. Бот-боттарын камгалажыр, чажыржыр чорук комбинаттың удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының аразында бар. Шак мындыг эки эвес байдалды ында ажылдап турар коммунистер, партия эге организациязы тайбың көрүп турары элдеп. Сагылга-чуруум айтырыының шыңгыы чугаалажып, хожудаакшындан үүтүнар дээш бүгү хемчеглерни алыры чугула.

СЭКП ТК-ның арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглеринге дүүштүр үлетпүр комбинадында корум-чуруумну күштелдирип, харындаа үлегерлиг болдуруп ап ауренниг болуп артпышаан. Ажыл шагы үзүп, арагалап турган комбинат директору П. С. Кармановичиниң болгаш еске-даа эштерни амдыгаа чедир торгаваан. Бот-боттарын камгалажыр, чажыржыр чорук комбинаттың удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының аразында бар. Шак мындыг эки эвес байдалды ында ажылдап турар коммунистер, партия эге организациязы тайбың көрүп турары элдеп. Сагылга-чуруум айтырыының шыңгыы чугаалажып, хожудаакшындан үүтүнар дээш бүгү хемчеглерни алыры чугула.

СЭКП ТК-ның арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглеринге дүүштүр үлетпүр комбинадында корум-чуруумну күштелдирип, харындаа үлегерлиг болдуруп ап болуурунуң аргалары бүрүн бар. Чүге дээрге, мында ажылдап турар ажылчыннарның араазында үр чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап турар эштер көвей. Оларга СЭКП райкомунуң кежигүнү М. С. Ооржак, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуну А. Е. Береговой, мурнакчылар С. Т. Байыр, С. Ч. Кыргыс болгаш еске-даа коммунистерни хамаарыштырып болур.

Районнуң үлетпүр комбинадының цехтерин бо хүннерде ажык дээр адаанда турар дээ болур. Оларны чаа баазазынче чоокку үеде көжүрбес болза, чедиишкинниг ажылдаарының барымдаазы барык-ла чок.

Чаа баазада байдал кандыгыл? Комбинаттың конторазы, котельнаязы, чазанырга цехи бо хүннерде белеп. Оларны чогуур дериг-херекселдер-биле хандырары чугула болуп турар.

Ыяш дилдирер, чазаныр цехтерни май айда ажыглалга киирерi көрдүнген турган. Херек кырында ол цехтерни белеткээр ажылдар чоруттунмаан. Бо хүннерде конторазының иштики ажылдары чоруттунуп турар. Ынчалза-даа шеверлекчилерниң эвээш болуп турарындан куш-ажылдың хемчээли-даа, бүдүрүкчүлүүдаа кончуг оожум темпилиг. Удуртукчу кадрларның харыысалгазының кудулаанын борта демдеглеп болур.

Шак мындыг байдалда чаа баазаны ажыглалга киирерi канчап-даа болдунмас. Чылыг үеде хамык арга-курлавырларны тудуг ажылын шапкынчыдарынче угландырары чугула. Оон башка соок дужуп келгиниже доостунмаза, келир чылдың чайынында безин ажыглалга чамдык объектилерни киирерi берге. Бо бүгү ажылга Чүрт үлетпүр министерствозундан деткимче база херек болуп турар.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

МӨҢГЕ БОЛГАШ БУЗУЛБАС НАЙЫРАЛ

Д. ГОМБОЖАВ,
МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары,
Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп Чөвүлелиниң Даргазы

Моол улустуң хосталга болгаш хамаарыкшпас чорук дээш хөй чылдарда демиселиниң түңнелинде тиилэзин 1921 чылдың Моолдуң улусчу революциязы бистиң улустуң мурнунга чырыткылыг келир үе — социализмче калбак орукту ажыткан. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында боттандырган үндезин социал-экономиктиг чаартылгаларның түңнелинде, эрте-бурунгу моол черге социализм херек кырынга бот-туг чүүл апарган. Моол бөгүн —улам хөгжүп турар үлетпүрлүг, амгы үениң көдээ ажыл-агыйлыг чечектелип турар эртем-билигниң болгаш культураның чурту апарган.

Чурттуң индустриализастаар талазы-биле МАРН-ның программалыг сорулгазы амыдыралда чедиишкинниг боттанып турар. Амгы үеде МАР-ның үлетпүрү бүгү ниитилел продуктузунуң 46 хуузун, чурттуң национал орулгазының 32 хуузун бүдүрүп үндүрүп турар. Чурттуң индустриализастаашкынының дүрген темпизиниң дугайын чээрби беш чылдан кыска үениң иштинде хөмүрдаш тывыштың 9 катап эскерни чугаалап турар. Оон-биле кады Дархан, Эрдэнэт, Бор-Үндүр, Бага-Нур, Хутул болгаш өске-даа ындыг үлетпүр төптөрин сөөлгү чээрби чылда тургускан болгаш үлетпүр бүдүргелгинин барык үштүң бири оларга онеажып турарын демдеглээр херек.

МАР-ның көдээ ажыл-агыйында бөгүн чүс-чүс улуг социалистиг бүдүрүлгелер —күр-ажыл-агыйлар болгаш көдээ ажыл-агый каттыжылышкынналры тургустунган болгаш чурттуң бүгү ниитилел бүдүрүлгезиниң болгаш национал орулгазының барык алдыгы кезиин бүдүрүп, экспорт продукциязының барык бешки кезиин берип турар. Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы сөксөал чокка быжыгып, чаа-чаа тудугларны кылып турар. Амгы үеде чурттуң тарылга шөлү бир миллион гектар ажыг.

Ол бүгүнүң түңнелинде, МАР-ның улус ажыл-агыйының кол фондулары амгы үеде, 1940 чыл-биле деңнээргe, 23 катап, бүгү ниитилел продукциязын бүдүрери — 15 катап, национал орулга —11,6 катап улгаткан. Бистиң улустуң материалдыг чагай чоруу болгаш культура деңнели чөп-гылыш чок бедип турар. 1960 чыл-биле деңнээргe, чоңчуң кижи бүрүзүнге онааштыр национал орулга 1,6 катап, олөрнүң боттуг орулгазы — 2-дең ажыг катап улгаткан. Күрүнениң болгаш кооперациянын чурттарга фондузу чүгле сөөлгү он ажыг чылда 2,6 катап калбарган.

Социалистиг утка-шынарлыг болгаш национал хевирлиг культураның хөгжүлдези — моол улустуң чугула чаалап алышкынналрының бирээзи. Школа назылыг уругларны ыяап-ла сес чылдыг өөредилгеже хаара тударының сорулгазы чедиишкинниг күүсеттинген, ыяап-ла долу ортумак өөредилгени чедип алырынга белеткел ажылдары чоруп турар. Чүртта он-он театрлар, кинотеатрлар, чүс-чүс культура бажыңнары, клубтар болгаш күзүн төлептиг үткүүр дээш белеткеп турар. Партия ТК-ның сөөлгү аленумнары бистерни чогум-на олче үгландырып, чурттуң улус ажыл-агыйының болгаш культуразының амгы байдалын бүгү талалыг, ханы анализтээн, намның болгаш улустуң мурнунга эң чугула сорулгаларны салган.

Моол улус акы-дуңма социалистиг чурттарның ажылчы чоннары болгаш бүрүнгаар депшилгелиг кижи төрелгетенбиле кады совет улустуң сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузарынга шыпгараңгай чедиишкиннерин, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалап, бижыглаары дээш үндүрүп турар улуг күжениишкиннерин сеткилдиң ханызындан өөрүшкүүлиг көрүп, магадап турар.

Делегейниң улустары Совет Эвилелин тайбың болгаш бүгүниитининг айыыл чок чоруу дээш, национал хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш демиселге эң шынчы өңнүү болгаш идегелдиг чөлеңгиижи кылдыр кажан-кезээде санал келген.

Амгы үеде делегейниң АКШ-ка баштаткан империализми болгаш реаксылыг күштериниң бүрүүзу-биле байдал шыңгыы чидиглеңген. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң чагырыкчы бөлүктери коммунизмге удур «ыдыктыг дайынны» чарлап, «совет шериг кыжаныышкынын» дээр хоозун чулчуруушкунну кедеретпишаан, боо-чепсекти, ылаңгыя ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин күштелдирип, «ыдыктар дайыннары» дээр планнарын кылып турар.

Мындыг байдалда бүгү-ниитининг тайбыңын камгалаарының болгаш кижи төрелгетенниң кырында диргелип келген ядролуг дайынның кыжаныышкынын үзүткаарыкын идегелдиг аргазы СЭКП-ниң идепкейлиг тайбыңга ынакшылдыг дөштыкы политиказы болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазы боон турар. Совет Эвилелиниң киргени тайбың инициативалары болгаш саналтропиктиг культураларга, чимистиг садтарга, виноградтарга, ол хире чылыг чедишпейн турар. Ынчангаш сериин хүннерде вертолет хүртүлери-биле дөмей вентиляторны ажылдадыптарга, чылыг агаарны хөрзүнче углай куду үндүрүптер.

Моол-совет найырал ниитилели «Найрамдал-Дружба» дээр интернационалчы бригаларны болгаш экипажтарны тургузар дээш чурттың шимчээшкинни калбартып чорударынга идепкейлиг дузалап турар. Олар Совет Эвилелиниң специалистериндең дуржулга өөренип алырының ажыктыг хевирги апарган. Орус дылды өөренири совет улустуң амыдыралы, ажылы болгаш дуржулгазы-биле бистиң ажылчы чоннарывыстың таныжарының чугула чепсээ болу берген. Моол-совет найырал ниитилелиниң чанында орус дылдың доктаамал курстарының болгаш бөлүмнериниң чаңгыс аай системазы тургустунган. Оларга чылдың-на он-он муң кижи өөрнип турар. ССРЭ-ниң автономнуг республикалары, крайлары, областары болгаш хоорайлары-биле МАР-ның аймактарының, хоорайларының дорт харылзааларынга дуза чедирери Моол-совет найырал ниитилелиниң организацияларының ажылының чарылбас кезээ апарган.

Аңаа холбаштыр Тыва АССР-биле кызыгаар чоогунуң аймактарының ажыл-херекчи харылзааларының улам калбаабиле хөгжүп туварын сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис. Эртикен чылын бистиң чуртка Тыва АССР-ниң сайзыраңгай социализмни тургузар талазы-биле чедиишкинниринің чижээнге ССРЭ-ниң хүннери улуг чедиишкинниг эрткен.

Делгелге, кинотеатрларның залдары, чогаадыкчы ажылдакчыларның ужуражыышкыннарынга, Тываның ырының болгаш танцының «Саян» күруне ансамблиниң болгаш ыры-хөгжүмнүң «Аян» ансамблиниң артистериниң көргүзүглерининге бистиң чурттуң ажылчы чоннары Совет Тываның чедиишкиннери-биле дорт танышканнар.

Совет Эвилелиниң өске-даа улустарының дузаламчызының болгаш деткимчезиниң ачызында, төөгүлүг кыска хуусавының иштинде сайзыраңгай үлетпүрлүг, күчүлүг социалистиг көдээ ажыл-агыйлыг, бедик хөгжүлделиг культуралыг чечектелген автономнуг совет социалистиг республикаларның бирээзи — Совет Тыва кайы хире бедиктерге четкенин ол хүннер бүзүрелдии-биле көргүскен. Бо бүгү дээрге СЭКП-ниң болгаш Совет күрүненниң ленинчи национал политиказының боттанышкынының чайыннанчак көргүзүү-дүр.

МАР-ның Тыва АССР-ге эртер хүннери бистиң улустуң амыдыралы болгаш социалистиг тургузуушкунга чедиишкиннери-биле Совет Тываның ажылчы чоннарының таныжарынга идиглиг болурунга бүзүрер турар бис. ССРЭ-ниң МАР-га хүннери ыяшкаш, МАРның Тыва АССР-ге хүннери ажы-дуңма өзүзунуң моол-совет найыралын быжыглаарынга база-ла төлептиг салыышкын болурунга чигзинниг турбас.

МАРН болгаш МАР-ның чазаа, бүгү моол улус моон-даа соңгаар моол-совет найыралды болгаш бистиң ийи улустуң бүгү талалыг кады ажылдажылгазын бүгү талалыг быжыглаар. Совет Эвилели-биле, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа ажыдуңма чурттары-биле найыралда — бүгү ажылдың, МАР-га социализмниң хөрзэнин тиилелгезиниң чедиишкиннериниң үндезини ында боон турар.

Моол болгаш совет улустарның кезээ-моңгеде бузулбас найыралы болгаш ажыдуңмалышкы кады ажылдажылгазы улам быжыгып турзын!

ЧАЙЛАГДА ФЕРМА

Улуг Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы Шагаан-Арыг адаанда Дең-Теректе чайлаанда көжүп келген. Фермаңың коллективи бо чылдың эрткен беш айларында 243 тонна сүт бүдүрер планын 41 тонна ажыр күүсеткен. Саанчылар Т. Монгуш, Т. Кенден, Г. Димит болгаш өскелер-даа планныг онаалдаларын ажыр күүседип, эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Ферманың чайлагга көжүп келгени-биле сүт-саан элбээн. Боттарының бар арганы курлавырларын санап көргеш, сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының чартык чыл планын, июнь 15-ке чедир күүседир деп хүлээлгени алгаш, саанчылар ону чедиишкинниг боттандырган.

К. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: ферманың мурнакчы саанчылары (солвгай талдан) Татьяна Монгуш, Кара-кыс Бурбу, Самдан Ховалыг болгаш Татьяна Кенден.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АВТОТРАНСПОРТТА БРИГАДА КЕРЭЭЗИ

Автотранспорт ажыглалын экижидеринге бригада керээзи улуг салдарлыг. Ону ажыглап эгелээр болза, чолавчылар санын көвүдетпейн, материалдыг чарыгдалдарны эвээжедип тургаш, бүгү составтарның бүдүрүкчулуг ажылдаарын чедип ап болур. Ажылды организастаарын экижиткенинден камналга чедип алдынар, сагылгачурум быжыгар. Ажылчыннарның сонуургалы бедиир болгаш оларның ажылдан үнеркирер чоруу кызырлыр.

«Тыва автотранс» каттыжылышкында эрткен чылдан эгелеп 27 керээлиг бригаларны тургускан, Минусинск АТБ-зин, Кызылдың № 1, 2, 3 автобүдүргелери чүк сөөртүлгезиниң планын чедиишкиниг күүседип турар апарган. Бригада керээзинче чүк сөөртүлгезиниң чугула адырларында быжыглаттынган бригадаларны шилчиткени таварылга эвес. Чүге дизе автотранспорт республикада сөөртүлге ажылдарынга чугула рольду ойнап турар. Минусинск АТБ-зиниң бригадалары Абакандан, Минусинскиден улус ажыл-агыйының чугула чүктерин, № 1 автобүдүргүге кывар-чаар чүүлдерни сөөртүп турар № 2, 3 АТБ-лерни орук тудуунда быжыглаан.

Беш айларның түңнели-биле клиентура хандырарының планы эрткен чылдыңкы бодаарга 2,2 хуу өскен. Чүдүрер-дүжүрер ажылдарже чарыгдаттынар үе 1,6 хуу кызырылган, Автомобильдерниң шугумга чоруурү 1,3 хуу көвүдээн. Бо көргүзүглерни чедип алырынга бригада керээзи дузалаан дээрзин айтыр апаар.

Бо аргаже шилчиниринің бетинде, дыка хөй ажылдар кылдынгай, Каттыжылышкында болгаш автобүдүргүлелерде бригада керээзин организастаар удуртукчулардан болгаш специалистерден тургустунган тускай бөлүктерни тургускан. Куш-ажыл болгаш шалың киллдизиниң ажылдакчылары чаа арганың ажыктыынын дугайында чолавчыларга тайылбырлап турган. Белеткел ажылдарының үезинде администрация биле чолавчыларның аразында харылзааның тодаргай системазын ажылдап кылган бис. Керээ чарып турар үеде, чагыкчы номенклатура ёзугаар чугула херек чүктү үезинде бээрин, чүдүрер-дүжүрер ажылдарга херек бүгү чүүлдер-биле хандырарын, чүктүг машиналарны дүжүрбейн саададып турбазын, чүдүрер-дүжүрер шөлдерни, ынаар аппаар баар оруктар баш удур хынап кылып алырын база хүлээнир.

Чамдык бригадаларның дуржулгазынга доктаап керээлинкер. № 2 АТБ-де Е. М. Дедякинниң бригадазын 1984 чылда бригада керээзинге шилчиткен. КамАЗ, КрАЗ, ЗИЛ маркалыг машиналарның 17 чолавчылары орук тудуунга ажылдап эгелээн. Орук тудуунга херек чүктер сөөртүлгезинде олар киржип турарлар. Олар № 1 орук-тудуг эргелели-биле кереэни чарган.

Көрдүнген керээ ёзугаар орукчулар машиналарны долузу-биле чүдүрүп, орукту чоруурунга таарымчалыг кылдыр белеткеп турар. Экскаваторларның ажылы туруушкун чок болгаш чолавчылар үр манаас. Ынчангаш курут азы чүктүг машина анаа турбас апарган. Орук тудуг эргелели чолаавчыларның ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Дыштаныр өрээлди үндүрүп берген. Чемненилгени база эки организастаан. Мында көжүп чоруур чунар-бажың база бар. Автомобильдерге кывар-чаар чүүл бээр пунктуну тургусканы кончуг таарымчалыг. Бензин куттуруур дээш өөрөк станциялар барып турбас.

Чолавчылар бригадазының бууруузу-биле туруушкун болдурбас хүлээлге алдынган. Оларның шалың чедирген чүүтүнүң тонназы-биле болгаш эртикен тонна-километр-биле саттынар. Чүүк сөөртүлгезинин хемчээлиниң наряд-онаалдазын күүседири-биле нормативтиг үени кызырганы дээш бригадага шалыңның 20 хуузу хемчээлдиг шаңналды тыпсыр. Шаңналды чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн бедиткенде, чолаавчының шугумга эрттирген ажылчын үезин барымдаалап төлээр. Бригада кежигүннөри шаңналды күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап үлежир.

Айның, кварталдың, чылдың бүдүрүлге планы-биле бригадир чолаачыларны таныштырар. Элчелгер аразында нарыштыг организастап, план күүселдезин ай санында түңнеп турар. Бо бүгүнү бригада чөвүлели контрольдаар. Шалыңны күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап үлээрин база ол шинтпирлээр. Корум-чурум үрээн таваныларга шаңнал акшаны казыыр дээш оон-даа өске хемчегперни ап турар.

Бригада керээзинче шилчээнининң соонда, чүк сөөртүлгезиниң хемчээли көвүдээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчулүү 1,4 катап өскен. Беш айларда автомобильдериниң ажылче үениниң коэффициентизи мурнуку чылдарга бодаарга 14 хуу өскен. Оларның ажылга үндүрер шагы 3,3 хуу өскен азы түңде-ле 9,8 шакты чүктүг чоруп турар апарган. Ниитизи-биле чүк сөөртүлгезиниң хемчээлиниң планы 22,1 хуугa ажыр күүсеттинген, 8733 литр кывар-чаар чүүл камнап алдынган.

Ажылды организастаарын экижиткен соонда, коллективте кижизидилге ажылы экижээн, Е. М. Дедякинниң бригадазында дөрт дагдыныкчы бар. Бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чаалап алыр дээш туржуп турар.

Бригадалар күш-ажылды организастаарының дөпшилгелиг бо арганың ажыктыын билип эгелээн, Мурнунда турганыңдан сагылга-чурум экижээн, хос халыглар ээрээжээн, Ынчангаш өске-даа бригадаларга бо арганы нептередирин өөренип керүп турар. Чаа эгелээшкин өшпезин дээш, удуртукчулар, хөй-ниити организациялары, инженер-техниктиг ажылдакчылар бүгү-ле хемчегперни алыр үжурлуг.

Ю. ИКОННИКОВ,
«Тыва автотранс» каттыжышкынының чүк сөөртүлге киллдизиниң начальнигиниң орлаксчызы.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫ: сиген кезилдези

Липецк областың ажыл-агыйларында «Сиген шөлү — ферма» деп конвейериң темпизи бедээн. Чаңгыс ээй наряд-биле ажылдап турар мал чеминиң белеткекчилери тарымал база чайгаар үнген сигенниң кезилдезинче бир дугаарында киргеннер.

Ону дургедедиринге машиналарны болгаш механизмнерни каттыктырган чорук улуг салдарлыг болган. Часкы хову ажылдарынга киржир техниканы шыкларын белеткеп алыр сорулганы салган. Механизастаттынган дыка хөй звенолар, бригадалар эрлиг ёзугаар ажылдап турар. Сигенчилериниң ажылын тускай хыналда бөлүктери доктаамал хайгаавап турар.

Областың колхоздары, совхоздары бир баш инекке онаштыр ийи тонналан эвээш эвес сигенни белеткеп алыр сорулганы салган. Механизастаттынган дыка хөй звенолар, бригадалар эрлиг ёзугаар ажылдап турар. Сигенчилериниң ажылын тускай хыналда бөлүктери доктаамал хайгаавап турар.

УКРАИНА: тараа конвейери

Одессаның аъш-чем машиналар тудуунуң үндүрүгеи конвейер комплексизи тараа белеткээрде, чүдүрер-дүжүрерин катай хаара боттандырар. Автоматчыктаан мындыг комплекстиң бирээзи-ле элеваторларга, долган дээрбеддээр, холумактыг мал чеми белеткээр будурулгелерге, тараа күлээп алыр черлерге амгы үениң беш потоктуг шугумун солуур. Шак дургузунда 500 тонна тарааны ол сайгарар. Узуну 75 метр тус-тус секциялырлыг конвейерни үш-дөрт хүннер дургузунда тургузуп ап болур.

ГРУЗИЯ: эгиттинген чылыг

Грузияның көдээ ажыл-агый институдунуң эртемденнери черниң агаарже үндүрүп турар чылыын тарылга шөлүнче дедир эгидеринге вентиляторну ажылгаан.

Соок хүннерде агаарның чылыг массазы чер кырынга бусталып турары билдингир болгай. Мында 12-ден 800 метр хире бедикте агаарның температуразы хөрзүнүүдээн элээн чылыг турар, даг эдектеринде өстүрүп турар субтропиктиг культураларга, чимистиг садтарга, виноградтарга, ол хире чылыг чедишпейн турар. Ынчангаш сериин хүннерде вертолет хүртүлери-биле дөмей вентиляторны ажылдадыптарга, чылыг агаарны хөрзүнче углай куду үндүрүптер.

Чаа тургузугну Колхиданың болгаш Паравян хөлдүң чанында 2200 метр бедигээштерде суурларга ажыглаарга, тарылгалыг зонада температура 2—3 градус чылып, бир хектар-ле гектар хире шөлду чылыдыпп болур болган.

ЭСТОНИЯ: телефон дамчыштыр рецепт

Бар продуктулар-биле чуну, канчаар белеткээрин Кэзти Ярвоттун аныяк бажын эзлери телефон дамчыштыр билип ап болур. Хоорайның беш ресторанының кайызынче-даа телефоннаар болза, бедик мергежилдиг кулинарлар үнелиг сүмелэр бээр.

Хоорайның күүсекчи комитединиң шиитпирин ёзугаар боттандырып эгелээн бо чүүл кулинарлар чаа-чаа рецептилерни тып, чогаадыр арганы берген. Чижээ, орук чанында «Ак ъът» деп трактирниң поварлары шаандагы эстон кухняның рецептизин саналдап, сүмелээр. «Трелобит» ресторанның специалистери янзыбүрү балыктардан кылган блюдаларның рецептизин база алкоголь чок суксуннарны канчаар белеткээрин үмелээр.

ТУРКМЕНИЯ: херим иштинде театр

Туркменияның аныяк көрүкчулерниң А. Кулымамедов аттыг театрының артистери Ашхабадтың № 9 чурталга-ажыглал участогунуң чанында элээдилерниң «Романтика» клубунуң кежигүннеринден бир чыл мурнунда шии студиязын тургускан. Ында ам бежен хире школчылар бар. Олар шуптузу — кожазында микрорайондан. Театрның комсомолчулары оларның хостуг шагын организастап бээрин саналдаваннар. Оон эгелээш-ле, школчылар — чаа шиилерниң баштайгы көргүзүүнге бир дугаарында баар апарган. Олар боттарының херимниң иштинде, чайгы шөлчүгешке чаа шиилерни база белеткеп турарлар.

СЭТА-ның корр.

Көскү агитация көрүлдези чоруп тур

КӨРҮШТҮҮН, ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

Көскү агитация—партияның чон ортузунга идеологтуг ажылының дээштиг хевири. Ол, чонга партияның иштики болгаш дашткы политиказын, чурттуң, республиканың, районнуң, күш-ажылчы коллективтерниң экономиктиг база культурлуг хөгжүлдезин көргүзүп, амыдыралда чамдык бар четпестерни каракка илдиктир көргүзерде сан-чурагай, схема болгаш янзы-бүрү уран чурулга, каоикатура, шоодуг аргаларын ажыглаан көскү тайылбыр болур.

«Чүс катап дыңнаарының орнунга чаңгыс катап көргени дээре» деп улустуң чугаалажыры дег, көскү агитация В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында оон цехтеринде, Ак-Довуракты будурулге, тудуг, транспорт организацияларында, алban черлеринде багай эвес тургустунган.

Шевергин бижээн кыйгырыг, лозуңнар, плакаттар, партияның болгаш чазактың чугула документтиринден үшта бижилгелер, көргүзүг, хүндүлел, социалистиг хүлээлгелер самбыралары, чедиишкиннерни пропагандалаан, четпестерни сойгалаан хана солуннар, дүрген үндүрген «Чаңныктар», хуудустар дыңнадыг-чарлалдар Парткомнуң шиитпири-биле бо чылдың март айдан эгелеп Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга, СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур турасскаткан «Кижи күш-ажылыбиле алдарлыг» деп темага көрүлде-конкурсту чарлаан. Көрүлдениң негелдезин ёзугаар анаа күш-ажылчы коллективтерни, организацияларны, комбинаттың цехтерин бирги болукке, албан черлерин, школаларны, өөредилге черлерин, уруглар садтарын ийигизинге, в үшкү болукке магазиннерни, хөй-ниитиниң чемненилге, эмнелге черлерин хамаарыштырган. Көрүлдени ийи чадага хуваагаан.

Бо хүннерде көрүлденин бирги чадазының чартыы доозулган. Эрткен үе-чада колдуунда Улуг Тиилелгениң 40 чылын база СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунче угланган. Эң эки көскү агитация дээш хоорайга чарлаан көрүлде-конкурска дээре черчи септелге-тудуг участогунуң коллективи (партия эге организациязының секретары К. Иргит), № 3 орук-тудуг участогу (секретары И. Вовло), «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказы (партбюро секретары А. Трифонов) элээн.

Амгы үеде көскү агитацияның кол угланыышкының партияның ам болур съездизин төлептиг уткуурунче, он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседиринче масса-чоннуң хей-аъдын, организастыг болурун кодуреринче, ыланғыя СЭКПниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа үндүргени арвагалавшкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар, арганы боттары кылыр чоруктуң когун үзер дугайында доктаалын эмыдыралга боттандыраринче угландырган.

Кылдыныл турар чүүлдерден аңгыда көскү агитацияны үенин негелдезинге дүүштүр ам-даа чедир кылырын чедип элбейн турар организациялар бар.

Чамдык күш-ажылчы организациялар девискээринде, төп кудумчуларда, орук кыдыларында кылгылаан пано-плакаттар, кыйгырыглар эргижиргээн, куурарып калгылаан. Хүндүлел самбыраларын ей-шаанда долдурбайн, мурнакчылар чуруктарын чаартпайн турар.

Д. ЕНДАН.

ЧАА ЁЗУНУҢ ШАЙЛАЛГАЗЫ

Араалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр, араганы боттары кылыр чоруктуң когун үзер талазыбиле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ докгаалдары болгаш ССРЭниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Чарлыы чоннуҢ үлүг деткиишкинин алган болгаш амыдыралда шапкыны-биле боттанып турар. Ооң-биле чергелештир кижилериҢ хостуг үезин чөп ажыглаарынче угланган ажылдар улам калбарып. коммунистиг моральдың болгаш мөзүг-шынарның чаа чаҢчылдары нептереп турар апарган. Бир ыңдыг чаа ёзулалга — арага чок комсомолчу шайлалгага — киржир аас-кежик бо үүлдүң авторунга таварышкан.

— Совхозтуң мурнакчы чоланчызы Василий Балчырбайның өг-бүле тудар деп турарын шагда-ла билир турдум. Чаа доктаалды чонга таныштырып турар үемде «доктаал амыдыралга боттанып эгелээнден бээр баштайгы шайлалга бо болур эвеспе, ол канчаар эртер ирги?» деп бодал мени амыраттайн келген: баштайгы шайлалга кандыг болдур, дараазындаалары база ыңдыг болур — деп, Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң директору Сергей Дөңгүрович Седен-оол чугаалап ор.

ДЫШТУКТАР: Василий Донупаевич Балчырбай, «Совет Тыва» совхозтуң чоланчызы, Ольга Савельевна Сарыг— кожазында «Бурууғаар» совхозта башкы. Уругну ап чораан чиик-каралар дүүш эрткелекте келген. Өгленип турар үругларның чоок төрелдери, ада-иезик шайлалга болур бажыңга чемненип, бичии дыштанган соонда, Василий биле Ольга чадаг-терге дугую ышкаш дугуйлуг чымчак чуузага олурупкан. Кошкан үш аттың дынын херээженнер чөвүлелиниҢ даргазы, совхозтуң мал эмчизи В. Б. Койгунмай тутканнар. Чуузаның ийи талазында каастаан аттарлыг үдекчилер: совхозтуң экономизи Руфина Сендин биле бызаңчы Володя Моңгуш — дүштуктарның эштери. Чуузаа ортулукта ногаан театрже үглуг чындыңнадыптарга, база-ла каастаан чиик-каралар ооң соондан чыскаалыпкан.

Суур дужунда калбаа бежен метр хире, ханы суглуг сеп бар. Ону контораның мырыңай чанында чиңге көвүрүг-биле кеже бээрге, база бир совхоз төвү сыңа бээр хире улуг ортулук турар. Ында хадың, тал болгаш терек шыргай үнген. Алаактардан совхоз сиген кезер. Көвүрүгнүң кырында «Культураның болгаш дыштанылганың С. К. Тока аттыг парыгыз» деп бижип каан. Паркта стадион, боодалга чери (тир), танцы шөлү, ногаан театр, киоскилер бар. Кежээ сайгылгаан чырый бээр. Совхозтарда мындыг парк республикада чаңгыс бо.

Ногаан театрның сценазының кырында ийи улуг дээрбекти кожа аскаш, **«Аас-кежиктиг, ажы-төлдүг болуңар!»** деп кыйгырыг бижээн. Узун столдуң мурнуу талазында **«Аас-кежикти күзедивис»** деп йөрээл бар. Сценаның ийи талазында база йөрээлдер, алгаглар, үлегер домактар. Хөгжүм ойнап, куда ыры чаңгыланып туру.

СТОЛДА амдыызында дүштуктар, оларның ада-иелери, эштери. Шайлалганың байырлыг кежээн совхоз директору Сергей Седен-оол ажыткан. Ооң соонда партком секретары, көдээ Совет күүскомунуң даргазы, өгленчип турар үругларның чоок төрелдери болгаш эштери чагыг-сөзүң берип, аас-кежикти болгаш эки ажылдаарын күзээннер. ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары С. С. Тас-оол, СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи Л. М. Розыграева олар база сөс ап, сүй-белектерни өгленчип турарларга тудускулаан. Ол-ла үеде райкууском даргазы Ч. А. Удумбора үк совхозтуң хоочун болгаш мурнакчы ажылчыны Агармаа Достановна Хепчиге **Маадыр-ие атты тыпсыр** дугайында ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Чарлыын номчаан болгаш «Маадыр-ие» орденни хүндүлүг авага кадап бергеш, «Маадыр-иеэ ат тывыскан дугайында чазактың бижиин тыпсып берген.

ССР ЭвилелиниҢ Сүлдезин чалаан кызыл кожааны шазый азынган, көдээ Совет күүскомунуҢ секретары Д. Ч. Самбуу өгленишкеннерни бадылаштырган болгаш ашак-кадай болушканының дугайында хереченилди тывыскан. Аныяктар улаштыр билзектерин солушкан. Чаа тургустунган өг-бүлениҢ кежигүннеринге Найырал кудумчузунда чедиг дугаарлыг чаа бажыңның дүлгүүрүн совхоз директору Сергей Седен-оол тывыскан.

Бо бүгү ажыл-херектер хөгжүмге үдеттирип, адыш часкаашкыннарынга деткидип, бедик көдүрлүүшкүннүг, өөрүнчүг болгаш байырлаңчыг байдалга эртип турган дээрзин демдеглевес аргам чок. «Куда ыры» бо-ла чаңгыланыр. Аныяктарның холдарында —моондак чечектер, стол кырында шаажаңнарда — хымыс. Келген чоннуң хөректеринде — орден-хавыяа, депутат болгаш комсомол демдектери, а арыннарда — хүлүмзүруг. Дем чаа кыргылда пунктузунга дери-бузу төктү берген ажылдап турган улустуң маңаа таныыры бөрге: каас үлүг үнелелди алган. Черле ынчаш, хой кыргыкчызы Лиза Кыргыс, башкы Александра Монгуш-Биче-оол, партком секретары Анай Кара-оол, хөрээженнер чөвүлелиниҢ даргазы Валентина Койгунмай болгаш өскелериҢ-даа организакчызы болгаш активчизи кескү болган. Орус-даа, тыва-даа ырылар аралаштыр чаңгыланып турган. Паркка садыг база ажылдап хүнээзин.

Чаа өгленишкен Василий биле Ольга Балчырбайлар төрел-дөргүлүн болгаш суурнуң чурттакчыларын аяк шайже чалааннар. Эът, ногаа болгаш далгандан кылган янзы-бүрү чемнер дээжизи, амданныг хымыс болгаш газировка делгээн столдарны чон доддур олурупкан. Оларның аразында Новосибирскиден, Кемероводан, Узбекистандан-даа келген төрелдер бар. Белек-селек хөй болган. **«Дүңмаларым, партияның дээди школазын бо хүннерде дооскаш чеде бээр мен. Амдыызында бо люстраны баштадыр бичии белектеримни чоруттум. Новосибирск. К. Лапчаа»** деп каан белек безин бар.

Дөргүл-төрелдер болгаш эш-өөр өгленишкеннерге чагыгсөс бөрип, белек-селек тудускан санында-ла, ыры-шоор куттулуп, ийи баян үн алчып турду. Магалыын чүү дээр! Арагалыг шайлалга турган болза, кожазында кижиниҢ чугаазы безин дыңналыр эвес, стол артында улустуң ырызы безин чаңгыс аай эвес, тос башка баар болгай. А мында алгырган-кышкырган-даа, аъшчем төккен-чайган-даа кижи чок, байырлал чаңгыс чурумга, чаңгыс удуртукчуга чагыртканнар. Оолдуң кырган-ачазы, иштики хөректерниң хоочун ажылдакчызы чоранаң, ам 76 харлыг Александр Эртине мынча дээн:

— Уругларым! Мен 1935 чылда өглендим. Шайлалга ажыттаан мен. Бо чылын, харын, алдын шайлалганы ажыдар бодалдыг мен. Бо эрткен үениҢ дургузунда чеже шайлалга көрбедим дээр силер, оларның шуптузу арага-дарыбиле, чамдыкта алгыш-кырышбиле дооступ турду. Арага чок шайлалганы үүгле бөгүн көрдүм. Ол мөңээ кончуг таварымчалыг болду. Ынчангаш совхозтуң дирекциязынга, парткомга, көдээ Совет күүскомунга, комсомол комитединге болгаш шайлалганы организастаан бүгү кижилерге четтиргенимни илереттим.

— Шайлалгага эрги ёзу-биле белеткенип алган турдувус. Ынчалза-даа бо шайлалганы организастааны кончуг экидир. Моон соңгаар шайлалгаларның шуптузун арага чок болдурары, бо чүрумну шыңгыы сагыыры чугула. Үргүлчү арагалыг шайлалгага киржип келген кижиге эпчок-ла чүведир, харын. Чаа чүве баштайгы үезинде черле ыңдыг болгай. Ук чаңчылды дүрген нептередири албан.

ЧАМДЫК улуска, ылаңгыя оюн-тоглаа, ыры-шоор тооксавас, хостуг үени, байырлалдарны ажыктыг болгаш дыштыг эрттирип билбес улуска чаа чаңчыл, чаа ёзулал, шынап-ла, баштайгы удаада эпчок болуру чөп. Сөөлзүредир ол дөмей-ле анаа апаар, амыдыралдың негелдезинден кым-даа чайлап шыдавас. Бис эки чаңчылдарны улуг орус улустан өөренип, үлегерлеп ап турар бис. Ынчалзажок эргижээн чаңчылдарны амыдырал өскертиптер. Бо удаада «Горько!» дээрин «Сладко!» деп солудувус. Баштайгы арага чок шайлалганың түңнели ыңдыг болду. Мен аңаа олуруштум, аъш-чемниң дээжизин чоогладым, арага-дарының барааның-даа көрбедим.

Мындыг шайлалганы эрттирериҢге ада-иелер-даа, үругдарыг-даа төлептиг болур. Василийниң ачазы коммунист Дондупай Баа-Хөөевич биле авазы коммунист Клара Санаа-Байыровна совхозка хөй чылдарда инек кадарып келгеннер. Олар үш оолду болгаш үш кызы өстүргеннер. Улуг уруу Узбекистанда бир колхозтуң кадрлар «кылаҢ» ол чер чурттуг агроном Александр Суяров-биле шайлалгазы Москвага болган. Бир уруу эмчи үчилищези дооскан, ам Бай-Сүүтте сестралап турар. Өскелери өөренип турар.

Ольганың ачазы коммунист Савелий Кыргысович биле авазы Кижеймаа Салчаковна — хоочун башкылар. Олар беш кызы өстүргеннер. Бир уруу башкы институдун доозуп турар, а бирээзи ында дөртку курста база бирээзи уран үүл үчилищезинде. Ачазы — «Буруңгаар» совхозтуң партком кежигүнү, хоочун пропагандист.

Аъттанырымда, Василий биле Ольга мынча дидилер:

— Араганы амзавас-даа бис, ишпейн-даа чораан бис, харын ооң-биле демисежир бис.

Оларның үлегерин аныяк кижи бүрүзү эдерер үжүрлүг.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

Бо шайлалгага хамаарыштыр өске улустуң бодап турары кандыг ирги! Чарлык үнген соонда, чер-черге эрткилээн шайлалгаларның байдалы кандыг болганыл! СилерниҢ бодалдарыңарыы, сүмелериҢерни манап тур бис, эргим номчукчу.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ДУЗАЛАЛ ПУНКТУЗУНДАН РЕПОРТАЖ

Хөй-ниитиниҢ корум-чурумун быжыглаар талазы-биле милицияның № 2 дузалал пунктузу. Ук пунктуның хөй талалыг ажылын ийи кежээге үндезилеп көрүп көрээлиҢер.

Баштайгы кежээ. Ынчан К... дык камгалал министерствозунуң автобаазазының дружинниктери маңаа чыглып келген. КежээкиниҢ 19 шак. Милицияның майору К. В. Бурделов дружинниктерге ол девискээрде ниити байдалды каксы тайылбырлавышаан, хайгаралдарны каяа чорударын, кайы участокче кол кичээнгейни үгландырарын конучуг тода чугаалап берди. Даалга билдингир. Дружинниктер постуларынче —хоорайның чээрби алды дугаарлыг кварталынче, рынок, «Улуг-Хем», «Кызыл» рестораннарының девискээринче, Ленин шөлү ол ынчаар — үнүпкеннер.

Дежурныйлаашкын эгелээ-ле чартык хире шак турда, автобаазанның кол инженери, дружинаның командири В. Д. Тебверидзе эзирик кижи тудуп экжелген. Ол — геология-шинчилел экспедициязының ажылчыны Сергей Огнев болган. Участок инспектору В. В. Виниченко протокол тургускаш, иштики херектер килдизиниҢ эзирриктер сергедир черинче ону чорудупкан. Бүрүүлүг кижи ол дээш харыылаар.

ХөлээзээннииҢ, кожаларынга дыш бербес өг-үүленнериҢ бажыңнарының дугаарларының участок инспектору биле майор шээжи-биле билир. Оларга чедип барып, хайгаарал көөрү черле ортык эвес, ынчангаш ол адрестерже аттаныптывыс. Сесерлиг переулогунда 7 «а» дугаарлыг бажың ында Николай Кулаков чурттап турар. Ол ажылдаавайн турар. Арагадан эмнедири-биле чоруткан турган, оон түңнел үндүрбейн, ижеирин уламчылап турар. Н. Кулаковтуң «өөңнүктери» кежээлерде аңаа чаңчыл болгаш оларның «хөглээшкини» орайга дээр, а чамдыкта харын, эртенге чедир безин уламчылаар турганын дыңнадывыс. Милицияның участок инспекторуңуң киржилгези-биле Н. Кулаковтуң ол «өөңнүктерин» арага аарыындан эмнедири-биле ыңай-бээр чоруткылаан. Участок инспектору-биле ол бажыңынга чораан кежээвисте, Николай Артемьевич элээр олурган. Улгады берген бо кижи-биле участок инспектору В. В. Виниченко ижикикара чокка база катап беседалаштыр.

База бир бажыңга кире дүжерин участок инспектору сүмелээн, «Смирнова канчаар чурттап олурар эвес, кере каапталыңар» диди. Мария Смирнова — доктаамал ажыл кылбайн турар. Ооң оглу чээрби үш харлыг Валерий базала ажылдаавайн турар, соңгуургалы — арага. Дузалал пунктузуның чанында комиссия ону арага аарыышнан эмнедирибиле чорудуп турган. Участок төлээзи бир херээжен ижикибиле беседалажы берди. Ооң адын Полина Мельникова дээр болду, 1921 чылда төрүттүнген, Документилерин айтыырга, чок болду. Доктаамал чурттап, ажылдап турар чери чок бо херээжен кижини дораан сезиг ап, дузалал пунктузунга даарта ыяап-ла келирин сагындырганда, инспектор келдиришкинин берип кагды. Ол бажында кижилер-биле беседа база-ла шыңгыы болган.

Титова кудумчузунда № 15 бажыңның 14 дугаар квартиразының эжизин бажыңның ээзи Ирина Донгаковна Саны ажыдыпты. Ирина 1961 чылда төрүттүнген, «Каа-Хем» разрезинде маляр болуп ажылдап турар. Өг-бүлениҢ эр ээзи — шеригде. Ук бажыңдан аалчылар үзүктелбес дээрзин дыңнаан бис, оларга ол кежээ база үжураштывыс-даа. Бажыңның арыг.шеверинче ооң ээзи кичээнгей салбайн турары илдең, чугайлап, аштап арыглаваанындан бээр үр-ле апарган хире. Чунар өрээлчигеште курус арага шилдерин чыып каан. Милицияның дузалал пунктузунга келир «чалалганы» инспектор бо бажыңга база арттырып кагды.

Ол өг-бүлелерден үнгеш, дараазында бодалга келдивис: «Араганың хөйы, уржуу олдур».

Дедир кел чорууста, майор К. В. Бурделов улусчу дружиналарның ажылын, хөй-ниитиниҢ корум-чурумун быжыглаарынга оларның киржилгезин чугаалавышаан, чугула бо херекке эки киржип турар коллективтерни адады. «Тыва тудуг» трестиҢ аппарадыныҢ, Юстиция министерствозунуҢ болгаш оон-даа өске черлерниҢ дружиналарының эки ажылын ол мактады. Ооң-биле кады үстүнде бистиҢ киришкенивис рейдилерге дружинниктер база идепкейлиг болган.

Милицияның дузалал пунктузунга ийиги кежээ.

Хөй-ниитиниҢ корум-чурумун быжыглаар талазы-биле милицияның дузалал пунктузунда эш хуу судун «Тыва коммунэнергода» улуг экономист Л. В. Мельниченко он ийи чыл дәргалап турар. Ол үениҢ иштинде ол девискээрде чурттап турар хамаатылардан кирген кандыг хөректерни сайгарып көрбээн дээр. Дараазында хүннүң кежээзинде аңаа суд болган.

«Каа-Хем» разрезинде штукатур-маляр Ирина Саныны суд мурнунга тургузуп келген. Титов кудумчузунда № 15 бажыңның чурттакчылары бо аныяк иениҢ адынга хөмүдал киирген. Ирианың уруу санаторий ясли-садикте. Бажыңынга эш-өөрүн чыып, шимээргеп, кожаларынга кежээки шактарда дыш бербейн турарын ында хомудаан болган, харын-даа чурттап турар шөлүнден үндүрерин негээн. Бажың төлевирин ооң ийи чыл чыгыы төлевейн турарын (өрээзи 300 рубль) участок инспектору судка немей дыңнаткан.

Судка чугаа шыңгыы-ла болган. Моон чогуур түңнел үндүрбейн, амыдырал-чуртталгазын бо-ла хевээр уламчылаар болза, айтыргы ооң ие эргезин казыырынга чедир тургустунуп болуурун суд кежигүннери аңаа сагындырып чугаалашкан. Моон түңнел үндүрбээже, хоржок дээрзин аныяк ие ам билген чадавас.

Эш хуу судунуҢ сандайынга олурганнарның бирээзи — Галина Кутявина. Мооң мурнуунда ол Кызылдың эът комбинадынга ажылдап турган, апрель айдан эгелеп ажылдавайн барган. Арага-ла сундуккаш, бо же дөрт класс оглунуң кижизидилгезин үттупкан турган. Ооң-биле чугаа база шыңгыы негелделиг болган.

Юрий Чүпин биле Анисья Марьясова оларны бо эш хуу судунуҢ кежигүннери ам мырыңай танылыр апарган. Оларны маңаа үш удаа судтаавы бо. Бадылал чок кады чурттап турар бо ийи кижи арага ижеринге сундулуг, эзирип алгаш, кожаларынга дыш бербейн, чокшуп, дөвш-шимээн үндүрүп турганнар. Марьясова он бир харлыг оглунуң салым-чолун уткан, ону хөйгаараар «чайы» чок. Суд үк хамаатыларга хамаарыштыр чүүлдерни сөйгарып көргеш, Марьясованың ие эргезин казыыр, оларның кайызын-даа арага аарыындан эмнедип чорудар айтырыгны тургузар дугайында чөптүг шиитпирин хүлээп алган.

Эш хуу суду дузалал пунктузунга ол кежээ хамаатылардан кирген сес билдиришкинни сөйгарып көрген. Ооң соңгаларында чырык орайга дээр-ле өшпээн.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмни үзүткээр талазыбиле партия, чазактың үлүзээ алган хемчегларни амыдыралда боттанып эгелээн. Арагалаар чоруктуң хораазын үстүнде чижектер безин бадыткан турардыр. Ынчангаш арагалаар чоруктар-биле демисел күштүг болуур.

Е. ЮРИН.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ ЫНДЫГ

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар, араганы боттары кылыр чоруктуң когун үзер талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ докгаалдары, ССРЭниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Чарлыы амыдыралда боттанып эгелээн. Арагалаар багай чаңчылды үзүткаарынга чон, хөй-ниити идепкейлиг киржип турар.

Арагага сундулуг кижилер-биле демисел ам күштелген. Корум-чурумну кижи бүрүзү ёзугаар чарыын сагындырганда, инспектор келдиришкинин берип кагды. Ол бажында кижилер-биле беседа база-ла шыңгыы болган.

Титова кудумчузунда № 15 бажыңның 14 дугаар квартиразының эжизин бажыңның ээзи Ирина Донгаковна Саны ажыдыпты. Ирина 1961 чылда төрүттүнген, «Каа-Хем» разрезинде маляр болуп ажылдап турар. Өг-бүлениҢ эр ээзи — шеригде. Ук бажыңдан аалчылар үзүктелбес дээрзин дыңнаан бис, оларга ол кежээ база үжураштывыс-даа. Бажыңның арыг.шеверинче ооң ээзи кичээнгей салбайн турары илдең, чугайлап, аштап арыглаваанындан бээр үр-ле апарган хире. Чунар өрээлчигеште курус арага шилдерин чыып каан. Милицияның дузалал пунктузунга келир «чалалганы» инспектор бо бажыңга база арттырып кагды.

Ол өг-бүлелерден үнгеш, дараазында бодалга келдивис: «Араганың хөйы, уржуу олдур».

Дедир кел чорууста, майор К. В. Бурделов улусчу дружиналарның ажылын, хөй-ниитиниҢ корум-чурумун быжыглаарынга оларның киржилгезин чугаалавышаан, чугула бо херекке эки киржип турар коллективтерни адады. «Тыва тудуг» трестиҢ аппарадыныҢ, Юстиция министерствозунуҢ болгаш оон-даа өске черлерниҢ дружиналарының эки ажылын ол мактады. Ооң-биле кады үстүнде бистиҢ киришкенивис рейдилерге дружинниктер база идепкейлиг болган.

Милицияның дузалал пунктузунга ийиги кежээ.

Хөй-ниитиниҢ корум-чурумун быжыглаар талазы-биле милицияның дузалал пунктузунда эш хуу судун «Тыва коммунэнергода» улуг экономист Л. В. Мельниченко он ийи чыл дәргалап турар. Ол үениҢ иштинде ол девискээрде чурттап турар хамаатылардан кирген кандыг хөректерни сайгарып көрбээн дээр. Дараазында хүннүң кежээзинде аңаа суд болган.

«Каа-Хем» разрезинде штукатур-маляр Ирина Саныны суд мурнунга тургузуп келген. Титов кудумчузунда № 15 бажыңның чурттакчылары бо аныяк иениҢ адынга хөмүдал киирген. Ирианың уруу санаторий ясли-садикте. Бажыңынга эш-өөрүн чыып, шимээргеп, кожаларынга кежээки шактарда дыш бербейн турарын ында хомудаан болган, харын-даа чурттап турар шөлүнден үндүрерин негээн. Бажың төлевирин ооң ийи чыл чыгыы төлевейн турарын (өрээзи 300 рубль) участок инспектору судка немей дыңнаткан.

Судка чугаа шыңгыы-ла болган. Моон чогуур түңнел үндүрбейн, амыдырал-чуртталгазын бо-ла хевээр уламчылаар болза, айтыргы ооң ие эргезин казыырынга чедир тургустунуп болуурун суд кежигүннери аңаа сагындырып чугаалашкан. Моон түңнел үндүрбээже, хоржок дээрзин аныяк ие ам билген чадавас.

Эш хуу судунуҢ сандайынга олурганнарның бирээзи — Галина Кутявина. Мооң мурнуунда ол Кызылдың эът комбинадынга ажылдап турган, апрель айдан эгелеп ажылдавайн барган. Арага-ла сундуккаш, бо же дөрт класс оглунуң кижизидилгезин үттупкан турган. Ооң-биле чугаа база шыңгыы негелделиг болган.

Юрий Чүпин биле Анисья Марьясова оларны бо эш хуу судунуҢ кежигүннери ам мырыңай танылыр апарган. Оларны маңаа үш удаа судтаавы бо. Бадылал чок кады чурттап турар бо ийи кижи арага ижеринге сундулуг, эзирип алгаш, кожаларынга дыш бербейн, чокшуп, дөвш-шимээн үндүрүп турганнар. Марьясова он бир харлыг оглунуң салым-чолун уткан, ону хөйгаараар «чайы» чок. Суд үк хамаатыларга хамаарыштыр чүүлдерни сөйгарып көргеш, Марьясованың ие эргезин казыыр, оларның кайызын-даа арага аарыындан эмнедип чорудар айтырыгны тургузар дугайында чөптүг шиитпирин хүлээп алган.

Эш хуу суду дузалал пунктузунга ол кежээ хамаатылардан кирген сес билдиришкинни сөйгарып көрген. Ооң соңгаларында чырык орайга дээр-ле өшпээн.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмни үзүткаар талазыбиле партия, чазактың үлүзээ алган хемчегларни амыдыралда боттанып эгелээн. Арагалаар чоруктуң хораазын үстүнде чижектер безин бадыткан турардыр. Ынчангаш арагалаар чоруктар-биле демисел күштүг болуур.

Е. ЮРИН.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

«ТЕХНИКАНЫҢ МАЙ ХҮННЕРИ» ДООЗУЛГАН

БЕЛГРАД. «Техниканың май хүннери» Югославияның найысылалынга доозулган. Ол дээрге, техниктиг чедишкиннерниҢ чаңчыл болган делегей делгелгези-дир. 40 ажыг күрүнелерниҢ 600 ажыг фирмалары болгаш компаниялары аңаа киришкен, оларның аразында — Совет ЭвилелиниҢ болгаш социалистиг өске-даа чурттарның бүдүрүлгелери болгаш организациялары. Тудугда, металлургизда, химия үлетпүрүнде болгаш бүдүрүлгениҢ өскедаа адырларында техниктиг чаа үүлдерни делгелгениҢ төп комплекизиниҢ павильоннарында салган турган.

ЭртемниҢ бүдүрүлге-биле харылзааларын, амгы үениҢ приборларын болгаш дериг-хережектерни бүдүрер, депшилгелиг технологияны ажылдап кылыр талазы-биле үлетпүп кооперациязының дугайын көргүскен экспонаттарны калбаа-биле делгээн.

ЯРМАРКАЛАРНЫҢ ЧАҢЧЫЛ БОЛГАН ҮЕЗИ

БУДАПЕШТ. Венгрияга час календарының сөөлгү хүннери — чонның чогаадылгазының ярмаркаларының чаңчыл болган үези. Уран-шевер кылыглар талазы-биле алдаржаан мастерлериҢ бүдүрген үүлдериниҢ ярмаркалары республиканың хоорайларында болган.

Венгрияның уран-шевер мастерлери-биле кады боттарының кылган үүлдерин акыдуҢма чурттарның мастерлери ярмаркаларга база делгээн. Ярмаркаларга кандыг-даа үүлдер делгеттинген. Ыяштан уран-шевер үүлдер чазаар мастерлериҢ, көрзиналар аргыкчыларының, чонның хөгжүм хережектерин бүдүрер мастерлериҢ, аргылга болгаш даваныла мастерлериниҢ кылыглары көрүкчүлериҢ улуг сонуургалын болдурган.

Венгрияның каасталга уран үүлүнүң улуг төптериниҢ бирээзи — Калоче хоорайга ажыттынган ярмарка дыка солун болган. Чүзүн-баазын чараш өңнүг олбуктар, аргаан аржыылдар, үгүлзалап даараан үүлдер ярмарканы каастап турган.

Шаандакы чаңчыл болган национал уран-шевер кылыгларны кадагалаары, сайзыредыры — Венгрия Улус Республикада чоннуң чогаадылгазын хөгжүдер программаның тудуш кезээ болган. Уран-шевер кылыгларны амгы үеде ында 50 муң кижи бүдүрүп турар. Чуртта тургустунган 80 кооперативтерде уран-шевер кижилер боттарының мергежилин бедидип турар.

ТУРИСЧИЛЕР САНЫ КӨВҮДЭЭР

СОФИЯ. Янзы-бүрү дылдар кырынга чугаалажыр хөй санныг туристерни кедергей улуг автобустар-биле Болгарияның Кара далай эриктеринде курорт комплекстериниҢ дыштанылга черлеринде экжеп эгелээн.

Аалчыларга таарымчалыг бүгү-ле үүлдерни ында тургускан. Чижээ, Болгария Улус Республикада эң чаа курорт төвү — «Албена» аалчыларны хүлээп ап эгелээн. Ында «Болгария» деп улуг гостиницаны тергиин эки кылдыр дерээн, «Славянка» болгаш «Прага» деп гостиницаларны чаартып кылган. А «Добруджа» болгаш «Дорострор» деп гостиницаларга видеоинформация системазын тургускан. Ол система он беш минута болгаш-ла, гостиницаларның байдалының болгаш ачы-дуза чедирилгезиниҢ хевирлериниҢ дугайында турисчи аалчыларга дыңнадып, тайылбырлап турар. Ындыг система аалчыларны хандырарын улам-на экижиткен.

Болгарияга келир турисчилерниҢ саны бо чылын уламна көвүдээрин бо бүгү фактылар тодаргай хереченилеп турар. Чижээ, бойдустуң чурумалдыг чараш черинде «Русалка» деп курорт комплекизинге кирген чагыгларның саны эрткен чылдаазындан ийи катап хөй болган. Ол ышкаш «Хүннээрек эрик» деп курорт эрткен чылдаазындан 60 муң хөй кижини бо чылын хүлээп алыр. Совет Эвилелинден болгаш социалистиг өске-даа чурттардан Болгарияга баар турисчилерниҢ саны дыка көвүдээн.

Болгария Улус Республика сөөлгү чылдарда Кара далай эриктеринге курорт четкизин улуг хемчээлге калбарткан. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында ээн черлерге хөй курорттарны дерээн.

МООЛ АВИАТОРЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

УЛАН-БАТОР. Чуртка хамаатыы ужар үүл флодун тургускандан бээр 60 чылынга турасказаткан шалыпчы күш-ажылчы эдлечгиниҢ үезинде Моолдуң авиаторлары эки түңнелдерни чедип алган. Аэропорттарның коллективтери планныг даалгаларын хүн бүрүде ажыр күүседип турар. Алдарлыг байырлалынга утказыттур социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Кобдоюң Чөвен девискээрниң болгаш Увэр-Хангайның авиаторларының коллективтери чоруп турар. Совет авиаторларның мурнакчы дуржулгазын калбаабиле ажыглааны бедик көргүзүглерни чедип алырынга дузалаан. Моолдуң ужудукчуларының бо чылын планда көрдүнгенинден 160 муң тонна хөй чүзүктерни дажыглаарын хүлээнген.

(СЭТА).

Сеулда АКШ-тың информация агентилелиниҢ [ЮСИА] салбыры турар бажыңны эзлеп алгаш, бир чүс хире мурнуукөрей студентилер ону барык үш хүн иштинде кымга-даа бербээн. Олар Чон Ду ХваниҢ улуска удур бөлүүн деткиирин сөксадырын Вашингтондан негээн. Олар боттарының кол сорулгазын чедип ап—мурнуу-көрей патриоттарның демиселивче хөй-ниитиниҢ кичээнгейин угландырганын чарлаваш, бажыңны организастыы-биле каггаш чорутканнар. Кнодо Цусин агентилелдиҢ дыңнатканы-биле алырга, студентилер ЮСИА-ның салбырынга президент Рейганга ажык чагааны арттырып кааннар. 1980 чылдың май айда шаажылакчыларның үш муң ажыг тайбың чурттакчыларны өлүргенин Кванджу хоорайга улустуң тура халыышкынын ханныг, араатанзыг ёзу-биле базарын Ак бажың чөпшээрээн дээрзин миннирни ол чагаада негээн болган.

Бажыңны каггаш чоруткан студентилерни ол-ла дораан тудуп хоругдаан.

ЧУРУКТА: бөлүк студентилерни тудуп ап турганы.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **ЛИМА.** Чурттуң соңгу девискээринде Чимбота хоорайга онзагай байдалды чазактың декредин ёзугаар чарлаан. Балыкчыларның болгаш балык болбаазырадыр бүдүрүлгелериҢ ажылчыннарының 60 ажыг хүн үргүлчүлеп турар ажыл соксадыышкыны-биле холбаштыр ында хемчегчи алганын Перунуң министрлер чөвүлелиниҢ даргазы Перкович Рока дыңнаткан. Далай өртээлң хоорайның күрүне бүдүрүлгелерин хаар дугайында шиитпирге ажыл соксатканнар удурланып, амыдырал байдалдарын экижидерин негеп турар.

⊙ **БУЭНОС-АЙРЕС.** СтудентилерниҢ массалыг чыскаалы Парагвайның найысылалынга болган. Бүзээлээшкиннииг байдалды күш чок болдуррарын, диктатор СтресснериҢ чонга удур ёзу-чүрүмүнүҢ хөй чылдар дургузунда кылып турар дерээни үүлгедиглерин сөксадырын чыскаалдың киржикчилери шыңгыы негээн.

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелдиҢ дыңнатканы-биле алырга, КҮР-нуң КүрчөвүлелиниҢ премьери Чжао Цзыян Барыын Европаның чурттарынче аян-чорук-биле үнүпкен. Ол Великобританияга, ГФР-ге болгаш Нидерландыга албан ужурунда аян-чорук кылып баар.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ЧИИК АТЛЕТИКАДА — КӨДЭЭ СПОРТЧУЛАР

Республиканың спорт комитедң, эки түрө спорт нмитилелдери күш-культураны болгаш спорттуң сайзырадыр, ону чон ортузунга массалыг болдурар дээш чамдык чаагы маргылдааларны сөөлгү үеде план ёзугаар эрттирип турар апарганы өөрүнүүр.

Моөң мурнунда үелерде көдээ спортчулар кышкы үеде хаакка, хоккейге, чайын волейбол, хүреш дээн ышкаш массалыг маргылдааларга киржип турган болза, ам оларның аразында чиик атлетика маргылдааларын эрттиреринде эгелээн. Чиик атлетикага көдээ спортчуларның башкы маргылдаалары Кызылда Совет Тываның 5 чылы атты стадионга эрткен. Аңаа бо удаада Эрзин, Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем, Сүт-Хөл районнарның болгаш Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң командалары киришкенер.

Бо көдээ спортчуларның башкы программазында 100, 200, 400, 800, 1500, 3000 метрниң дистанцияларынга чарыш, эстафета база узунун, бедиин халыырынга эр, херээжен улус аразынга тус-тузунга маргылдаалар кирген.

Ол маргылдааларга Каа-Хем, Сүт-Хөл, Эрзин болгаш көдээ ажыл-агый техникумунуң чиик атлеттери идепкейлиг киришкеннер. Ылаңгыя

Сүт-Хөл районда «Урожай» спорт чөвүлелиниң даргазы С. Ак-Тараа республика маргылдааларынга командазын киириштирер мурнунда районга шилилде маргылдаалар организастаан. Аңаа ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелерниң спортчулары маргышкан түңнелинде, районнуң шилиндек, долу составтыг командазын республика маргылдаазынга киириштирген. Сүт-хөлчулерниң спорт хевви чараш, көрүштүг-даа болган.

Кедээниң чиик атлеттериниң бирги маргылдаазының түс-түс дистанцияларынга чарыштарга Эрзинден Василий Далаа, Таңдыдан Лариса Щербинина, Каа-Хемден Ольга Морозова, Павел Ефимов, Л. Мурыгина, № 2 школаның онгу классчызы Афанасий Дагба болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киржип, кашпагай чорууп көргүскеннер. Бедиин халыырынга Каа-Хемниң спортчузу С. Магеря дээре көргүзүүлүг болган.

«Урожай» спорт нмитилелиниң чиик атлетикага бирги оюннарынга чүгле алды команда киришкени — оон массалыының талазы-биле чавыс деңнелде турарын хереченилеп турар. Районнарның хөй кезии командаларын бо маргылдаага киириштирбээн. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, көдээ черлерге чиик атлетика талазы-биле маргылдаалар эртпейн турары-дыр. Районнарда «Урожай» спорт чөвүлелдери спорттуң ол хевирин сайзырадыр ажылче кичээнгейни моон соңгаар күштелдирип, ону ажылчы чон ортузунга пропагандалаары-биле тодаогай хөскү ажылдарны чорудар ужурлуг.

К. ЧАДАМБА.
маргылдааның судьязы.

ЧУРУКТАРДА: маргылдаалар үезинде.

СТОЛ ТЕННИЗИ

Республиканың «Урожай» нмитилелиниң организастаанының көдээ аныяктарның бирги оюннарының программазында стол теннизиниң маргылдаалары эрткен. Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Таңды, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Тес-Хем, Кызыл районнарның болгаш республика найысылалының 40 хире спортчулары маңаа киришкен.

«Херел» спорт залынга болган маргылдааларны эр, херээжен спортчуларның аайы-биле тус-тузунда ийи-ийи бөлүктерге үскен.

Эр улус аразынга ийиги бөлүкке кызылчылар Николай Данчиир-оол, Валерий Сендажы база Мөңгүн-Тайгадан Олег Шыырапчык ден-ден санналгыг апарган. Маңаа удуг санын болгаш уттурган оюннарны санап кээрге, Мөңгүн-Тайганың төлээзи-биле В. Сендажы оларның саны дөмей болган. Маңаа база катап оларның ойнаанының түңнелинде О. Шыырапчык үткаш, финалче кирген. Ынчалза-даа түңнел оюнга Улуг-Хемден келген спортчу Георгий [illegible]-каров О. Шыырапты үткаш, эр улус аразынга бирги черни эзлээн.

Херээжен спортчулар аразынга Мугур-Аксында Культураның бажыңының улусчу театрының режиссеру Ульяна Хертек бирги черни бүзүрелдии-биле чаалап алган. Шагаан-Арыгның район эмнелгезинин ажылдакчызы Екатерина Баз-оол ийиги черни эзлээн.

Улуг-хемчилер С. Ооржак биле Е. Баз-оол херээжен спортчулар аразынга тиилээн. А эр улус аразынга кызылчылар Н. Данчиир-оол биле В. Сендажы бирги черни эзлээн.

Команда талазы-биле Мөңгүн-Тайганың спортчулары тиилекчи болган.

Е. ШИШОВ.

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүннери

КОЛ-КОЛ ХЕМЧЕГЛЕРНИҢ ПРОГРАММАЗЫ

ИЮНЬ 21, ПЯТНИЦА.

18.30 — Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүннеринге тураскаатқан ажыл-ишчилерниң болгаш хөй-нмитиниң төлээлекчилериниң байырлыг хуралы Хөгжүм-шини театрынга болур.

ИЮНЬ 22, СУББОТА.

10.00 — «Социалистиг Монголия» дээн делгелгези СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

15.00 — Чурукчуларның чогаалдарының делгелгезин Чурукчулар байыңынга ажыдар.

17.30 — Кинофестивальдың ажыдыышкыны «Найырал» кинотеатрга болур.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Великий перелом». Уран-чечен фильм. 11.30—11.35 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эртем болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер. 15.[illegible] — Тюменьниң уран чүүл коллективтериниң концерти. 15.50 — «Недаром помнит вся Россия...» 16.50 — А. Глазунов. № 4 симфония. 17.30 — «...Он алды хар чедир болгаш оон-даа өрү». 18.15 — Алкоголизмниң хоразының дугайында док. фильмнер. 18.30 — «На земле Дмитровской». Телеочерк. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Фильм-концерт. 19.35 — «Бир эвес кадык болуксазынза». 19.50 — «И образ мой предстанет тебе...» И. С. Тургеневтиң чогаадылгазының дугайынга фильм-концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Нам дороги эти позабыть нельзя». Поэзия. С. Островой. 21.55 — А. Петуховтуң удуртулгазы-биле Төп телевидениениң болгаш радионуң эстрада-симфоникчиг оркестрининң концерти. 22.25 — Док. фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — Футболга СССР чемпионады. «Нефтчи» — «Динамо» (Киев). «Днепр» — «Зенит».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хроника одного лета». Уран-чечен телефильм. 1-ги серизы. 9.25 — «Харыылаңар, горнистер!». 9.55 — Анатомия болгаш гигиена дугайында—школачыларга. Хөннын тывызыктары. 10.25 — Мультфильмнер. 11.10 — «Ретенитис» улустуң танцыларының ансамблиниң концерти. 11.30 — «Өг буле болгаш школа». Тележурнал. 12.00 — «Анискин болгаш Фантомас». Уран-чечен телефильм. 2-ги серизы. 13.05 — Немец дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 13.35 — Башкириянның телестудиязының программазы. 15.05—15.10 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — Док. фильм. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чаолалдар.
МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Вахта», «Восточная» бедик даглар станциязының ажылдакчыларының дугайында. 20.35 — Африканың ритмнери. 21.00 — «Ye». 21.30—22.45 — «Хроника одного лета». 3 серизлиг уран-чечен телефильм. 2-ги серизы.

СПОРТТУҢ, КАДЫКШЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Республиканың «Урожай» спорт нмитилели күш-культураны болгаш спортчу көдээ чоннуң ортузунга сайзырадыр, ону пропагандалаар болгаш аныяктарның, чурттакчы чоннуң хүн бүрү амыдыралы-биле холбаар соруглалыг ажылдап турар. Ол чорук көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүдүрүкчүлүүн бедидер, чоннуң амыдырал-чуртталгазының материалдыг байдалын улам экижеддер база кадыкшылга ажыктыг.

«Урожай» спорт нмитилели (дергазы В. С. Бичe-оол) бо чылдан эгелээш көдээниң аныяктарының аразынга спорттуң национал хевирлеринге маргылдааларны эрттирип эгелээн. Оон программазында чиик атлетика, стол теннизиниң, ча адарының маргылдаалары, шыдыраа, тыва, хакас, бүрят хүрештер, шой көдүрери, якут халыш кирген.

Ол маргылдааларның эрткенинин дугайында моон адаанда кысказы-биле парладывыс.

«БАРИЛЬДАА» — БҮРЯТ ХҮРЕШ.

60 килограмм чедир деңзилиг мөгелериниң аразынга Кызылдың спортчузу хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерн Кан-Демир Монгуш бирги черни эзлээн. Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң ажылдакчызы Сергей Дагба биле Тес-Хемден келген аныяк мөге Алексей Аракчаа олар ийиги үшкү черни эзлээннер.

Чөвөн-Хемчиктиң мөгезии Ким Кара-Моңгуш 70 кг чедир деңзилиг спортчуларның аразынга тиилээн. Чадамба Ооржак (Мөңгүн-Тайга) ийиги черде.

Кызыл районда Баян-Кол суурнуң спортчузу, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Владимир Серен-Хуурак биле Чөвөн-Хемчиктен Алексей Хомушку олар 82 килограмм чедир база оон өрү деңзилиг спортчуларның аразынга тус-тузунда бирги черлерни эзлээннер.

«КУРЕС» — ХАКАС ХҮРЕШ

Хакас улустуң «курес» дээн хүрежинге Барыын-Хемчик районнуң мөгелери команда аайы-биле бирги черни чаалап алган.

66 килограмм чедир деңзилиг мөгелериниң аразынга Чөвөн-Хемчиктиң спортчузу Николай Монгуш тиилээн. Эрзинден Кызыл-оол Майдыр, Барыын-Хемчиктен Виктор Күжүгет, Кызылдан Роберт Хомушку олар деңзи аайы-биле тус-тузунда бирги черлерни эзлээннер.

ЧА АДАРЫ

Ча адарының маргылдааларынга Кызыл хоорайның, Таңдының спортчулары шылгараннар. Кызылдан Виктор Саржат-оол, Вячеслав Намчыл-оол, Шолбан Дажы, Баяна Ондур, Таңдыдан Людмила Захарова олар шаңналдыг черлерни тус-тузунда эзлээннер.

ШОЙ КӨДҮРЕРИ

Шой көдүрериниң маргылдаазынга көдээниң эвээш эвес спортчулары киришкеннер. Кызылчылар Василий Куулар, Евгений Черногривов, Сергей Кайгородов, Барыын-Хемчиктен Иван Крошко, Владимир Шөртен олар эки көргүзүүлерлиг болуп, шаңналдыг черлерни эзлээннер.

ЯКУТ ХАЛЫШТАР

Спорттуң бо хевириниң маргылдаазы Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионнуң шелүнге эрткен. Маңаа Өвүрден Вадим Балчырак, Кызылдан Станислав Лямин, Таңдыдан Вячеслав Оюн олар шаңналдыг черлерни эзлээннер. Команда талазы-биле ыраккы Өвүрнүң спортчулары бирги черни чаалап алганнар.

ТЫВА ХҮРЕШ

Тыва хүрешке сес аңгы деңзилерге чүс ажыг спортчулар киришкеннер. Оон түңнелинде Кызыл райондан Серен-Доржу Монгуш, Мөңгүн-Тайгадан Алексей Хертек, Таңдыдан Олег Оюн, Сүт-Хөлден Сыын-оол Күжүгет, Чөвөн-Хемчиктен Алексей Хомушку болгаш Николай Сынан-оол олар деңзи аайы-биле тус-тузунда тиилекчи болганнар.

Бо мөгелер Сибирь зоназының Кызылга удавас болуур улуг маргылдаага киржир эргени чаалап алганнар.

64 МӨГЕНИҢ ХҮРЕЖИ

Тыва АССР-ниң көдээ аныяктарының бирги оюннары 64 шилиндек мөгениң хүрежиниң биле доозулган.

Воскресеньеде агаар бүрген, чаап түрза-даа. «Хүреш» стадионунуң олуттарын көрүкчүлер эзлепкеннер.

«Дөге-Баарының» аллагазы стадионга чаңгыланып турда, республиканың шилиндек 64 мөгелери стадионда ногаан шыкка девип үнүп келгеннер. Оларның аразында республиканың каш даклыр чемпионнары Сүт-Хөлден келген хоочун спортчу, национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери Сыын-оол Күжүгет, Чөвөн-Хемчик районнуң «Урожай» спорт нмитилелиниң даргазы Алексей Хомушку, Тес-Хемде «Кызыгаар» совхозтуң чолаачызы Сүктер Шимет,

Өвүрде «Коммунизмче оруң» совхозтуң зоотехниги Андрей Семис болгаш оон-даа өске ат-сураглыг мөгелер бар болган. Ол эрткен хүрешке кошкак мөгелер черле чок болган деп болур. Чүге дизе баштайгы салыгларда «Шамбалыг» совхозтуң чолаачызы, дружулгалыг мөге Владимир Монгуш Улуг-Хемден келген Роман Монгушка, а Н. Сынаноот (Чөвөн-Хемчик) Роберт Хомушкуга, С. Күжүгет Таңдының аныяк мөгези Олег Оюнга түс-тузунда октадысканнар. Үшкү салыгда шылырак мөге А. Семис (Өвүр) Алексей Хомушкуга (Чөвөн-Хемчик) таварышкаш, базала чедиишкин чок болуп, октатхан. Үр хүрешкениниң түңнелинде, олар барык деңге үшса-даа, арганы кылганы дээш тиилелгени А. Хомушкуга тывысхан. Ындыг-даа болза ол чартык финал салыгда октадыпкан.

Хүрештиң түңнелинде Тес-Хемден С. Шимет Ак-Туругнуң спортчузу Сергей Шыгжаны октаан, спартакиаданың түлган мөгези деп атты чаалап алган. А. Хомушку биле В. Хураган үшкү-дөртку черлерни үлешкеннер.

В. КАРА-САЛ.

КАЯА ӨӨРЕНИП БОЛУРУЛ?

Кызылдың башкы училищезн 1985—1986 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдарны хүлээп алыр:

I. 8 класс дооскаңнарның школа салбыры. Аңаа ниити билиг школаларының эге класстарының башкыларын болгаш улуг пионер вожатыйларны белеткээр. Өөренирнин хуусаазы — 1 чыл он ай. Киреринң экзаменнерин орус дылга (чогаадыг, а үндезин национал кижилер диктант). ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаяанныын хынадыр.

II. 10 класс дооскаңнарның школа салбыры. Аңаа эге класс башкыларын белеткээр. Өөренирнин хуусаазы — 2 чыл 10 ай. Киреринң экзаменнерин орус дылга (чогаадыг, а үндезин национал кижилер диктант), математикага (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаяанныын хынадыр.

III. 8 класс дооскаңнарның школа назыны четпээннерниң салбыры. Уруглар садтарының кижизидикчилерин белеткээр. Өөренирнин хуусаазы — 3 чыл 4 ай. Киреринң экзаменнерин орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаяанныын хынадыр.

IV. 10 класс дооскаңнарның школа назыны четпээннерниң салбыры. Өөренирнин хуусаазы — 1 чыл он ай. Киреринң экзаменнерин орус дылга (чогаадыг, а үндезин национал кижилер диктант). ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаяанныын хынадыр.

V. 10 класс дооскаңнарның күш-ажыл башкыларын белеткээр салбыр. Өөренирнин хуусаазы — 1 чыл 10 ай. Киреринң экзаменнерин орус дылга (чогаадыг, а үндезин национал кижилер диктант), математикага (аас-биле) дужаар. Ук салбырга 4—8 класстарның күш-ажыл болгаш черчение кичээлдериниң башкыларын белеткээр.

Ниити билиг школазын «4», «5» демдектерге дооскаңнарны школа база школа назы четпээннер салбырынче экзамен чокка хүлээп алырының планының 60 хуузун хүлээп алыр.

Директорнуң адынга билдиришкинин июнь 31-ге чедир дараазында документилерни кошкаш чорудар: 10 азы 8 класс дооскаңының дугайында документ, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, кадрлар килдизиниң бадыткаан күш-ажыл дептеринден үште бижилге, 3Х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук, күш-ажыл дептеринден үште бижилге (ажылдап туварлар), 286 майык йзугаар эмчи шынзылгазы, кооператив организациязының өөредил чоруткан бижии (бот-өөредилге салбырынга кирип турарларга).

Товароведение болгаш технология талазы-биле маргежилдерге киреринң күзээннер дараазында эртемнерге экзамен дужаар: орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), химияга (аас-биле), товароведениеге — орус дылга болгаш литературага — (бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге, өске артыкаңнарны —орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), математикага аас-биле.

Иркутскиниң аң-өлүк болгаш алгы-кеш техникуму документилерни июль 5-ке чедир, өске техникумнар июль 20-ге чедир хүлээп алыр. Оларны чоруудар адресн: **Тыва респотребсоюз. Кызыл хоорай. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 31, кадр килдизи, тел. 2-27-24.**

Техникумнарже киредге дараазында документилерни дужаар:

Билдириишкин, ортумак эртеминиң дугайында документизи (боду-биле), 3Х4 хемчээлдиг 6 фото-чурук, күш-ажыл дептеринден үште бижилге (ажылдап туварлар), 286 майык йзугаар эмчи шынзылгазы, кооператив организациязының өөредил чоруткан бижии (бот-өөредилге салбырынга кирип турарларга).

Товароведение болгаш технология талазы-биле маргежилдерге киреринң күзээннер дараазында эртемнерге экзамен дужаар: орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), химияга (аас-биле), товароведениеге — орус дылга болгаш литературага — (бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге, өске артыкаңнарны —орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), математикага аас-биле.

Иркутскиниң аң-өлүк болгаш алгы-кеш техникуму документилерни июль 5-ке чедир, өске техникумнар июль 20-ге чедир хүлээп алыр. Оларны чоруудар адресн: **Тыва респотребсоюз. Кызыл хоорай. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 31, кадр килдизи, тел. 2-27-24.**

Роспотребсоюзтуң дараазында техникумнарынга Тываның Роспотребсоюзу 1985—1986 өөредилге чылдарында хүлээп алыышкынны чарлап тур:

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

Аъш-чем бараанналарын садыглаарын организастаары болгаш товароведение.

Аъш-чем болгаш үлетпүр бараанналарын садыглаарын организастаары болгаш товароведение.

Совет садыгда планнаашкын.

Бухгалтер учёду.

Кооператив садыын организастаары болгаш эргелепбашкараары.

ИРКУТСКИНИҢ АҢ-ӨЛҮК БОЛГАШ АЛГЫ-КЕШ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Аңнаашкын ажылы болгаш аң өстүрери (хүндүскү салбыр).

Ан-өлүк болгаш алгы-кештин товароведенизи (хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбыр).

Көдээ ажыл-агый продуктуларының товароведенизи (хүндүскү болгаш бот-өөредилге салбырлары).

Правоведение (хүндүскү салбыр).

КОСТРОМАНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Будүрүлге өөредилгезиниң мастери.

КРАСНОДАРНЫҢ МЕХАНИКА-ТЕХНОЛОГИЯ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Компрессорлуг соодулга машиналарны болгаш түргүзүлэр.

НАЛЬЧИКТИҢ ТУДУГ-КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Үлетпүр болгаш хамаатыг тудуг.

БАРНАУЛДУҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Номнар товароведениези (бот-өөредилге салбыры).

ЧИТАНЫҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Аъш-чем белеткээриниң технологиязы.

Аъш-чем үлетпүрүнүң будүрүлгелериниң машиналары болгаш дерилгелери.

УЛАН-УДЭНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Хлеб бышыраарының будүрүлгези.

ТЫВА АССР-НИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУ

бухгалтер учёдунуң болгаш отчёттуг болуп чоруктуң кылдыс начальнигиниң оралакчызынга, учёт талазы-биле улуг экономизинге совхозтарга 3 чылдан эвээш эвес ажылдаан кижилерни, машинакчыларны чалап турар.

Адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, № 30, кадрлар килдизи, телефон №№ 2-41-44, 2-43-80.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

ИЮНЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Парашютисты» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Я знаю, что ты знаешь» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Тайна острова чудовищ» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Королевство кривых зеркал» 9.20, «Подслушанный разговор» 11.00, 14.50, 18.40, «Господин Великий Новгород» 12.50, 16.40, 20.30 шактарда.

аагаар

Республикага шокар булуттаар, намдык черлерге бичe чаыстаар, дыжирээр. Сонгубарының чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 7—12, намдык черлерге 0—5 градус чылыыр. Хүндүс 20—25, намдык черлерге 12—17 градус чылыг болуур.

Кызылга чуга булуттаар, чаг-бас. Дүне агаарның температуразы 9—14, хүндүс 21—23 градус чылыыр.

БАГЛААШ

Көк-Уруг суг кыдынга келгеш, кезек дыңнаалап тургулаан. Адашкыларның ыяш кескен балдызының даажы бо чоокта дыңналбаан. Шип-ле шимээн. Хенертен бырлаң чок кара сугнуң кырынче барык бир карыш хире балык үне халыш, чемней каапталарга, ыраак черден октаан дээш ышкаш «мойт» дээн. Оон улаштыр сагыш алырган чүве дег, ындамында чемнээн балыктар сугнуң кырын бырланнадыпкан. Көк-Уруг эл кырындан харал кээрге, көрүнчүктелип чыткан сугнуң дүвүнде кара чивирт балыктар өөктерин агараш кылдыр бүлгүрлүг хона бергеш. шоолуг-даа хойбайн, ынаар-ла таваар көжүп чоруй барганнар. Ол суун узуп алгаш дедир эппкен.

Көк-Уруг шай хайындырып орар аразында, шимээни адашкылар чедип келген, аары кончуг чүве дирт кылдыр октапкаш, бажыңынче кирип келгеннер.

— Бо чоокта балды даажы дыңналбас. Ыяш чок эвес, чоп көнүүт ырактан кезер чүвел— деп, Көк-Уруг ашаан чемелээн.

— Кара сугнуң балык-байланы-даа дезе ,бергей, оон кыдыындан ыяш кезерге кайын боор — дээш, Оолакай дер чарыкта удуп чыткан ашакче эктин ажылдыр көргеи.

— Начын урде келди бе?

— Дем-не.

Ол аразында Ак-Начын оттуп келгеш, өг-буле кезек чугаалажып алзын дээнзиг, дашкаар үне берген.

[Эгези № 139 «Шында».]

Көк-Уруг кырганның бергени ак чигирин шай согаажыңнаң дажы-биле буза шапкылаш, уругларынга үлештир түтсуп каш мал-маганыңар көрүңер дээш дешкаар үндүрүпкен.

Оолакайлар дыка аныяанда өглензе-даа, ийи уруглуг турган. Чоок кавы аалдарда эң-не эвээш уруглуг өг-бүле боорга, кожалары оларны шоолуг-ле херексевес. Улуг оглу Чылбар-оол он сес харлаан. Шала дыдыраш кара бажыңын дүгү элээн үнүп кээрге-ле, ачазы ону шоолуг чер алыспас, тускай бижээ-биле чүлүп кааптар турган. Ынчангаш чайгы изиг хүнде чүлээн баштың хөрзүну хүн херелинге карарып, оон хирлиг-даа, арыг-даа чораанын билдиртпес. Шупту аалдарның оолдары дөңгүр-дөңгүр чүве болганда, оларны кым-даа шоотпас, кым-даа херекке албас турган. Харын бажының дүгү улгадып келген оолдар, чудаңгы, үргүлчү оозун дыр-банып чоруурун көрген улгады берген улустар дораан-на чугаалай бээр: «Чоп бажын чүлүдүп албас чүвел, ачаңга чугаала» дижир.

Чылбар-оол ак шырайлыг, ажык сеткилдиг, иезин дээзэн оол. Ооң шала калбак кулактары, бажының дүгүн чүлүп каапталга, улам-на делбитип ышкаш көстүр турган, үе-чергези, харын-даа кады төрээн дүңмазы Херелмаа безин чамдыкта ону «халбаң-халбаң», «делбиң-делбиң» деп шоода бээр. Чылбак-оол ынчаар шооттурарынга анчыгзынып, дүргеп-не бажының дүгүн узадыр өстүрүп алырын күзеп чораан.

Херелмаа акызынан ийи-ле хар биче хирезинде, сөөкүүру кончуг болгаш, оон шоолуг-ла чавызавас. Узун суук кара чажын сула салып алган чоруурга, аянныы дегет, кыс шинчи кире берген. Уруу назын чедип орарга ынчаары оң ийикпе аваазы оозунга хураган кежин түүлеп тургаш тон даарап берип органы ол. Оозу барык болур чеде берген.

— Каям уруум, кедип көрем — дээш, даарап дооскалак ак-кек торгу-биле додарлаан тонун Көк-У-уг хемчээп көрген. Херелмаа тонну кеткеш, орун кырында чыткан аваазының куру-биле куржангаш долгангылаан. Иези кайын эндээр ийик, тону аңаа чигеле ей бооргa, Херелмаа амырап хүлүмзүрээн.

— Уруун тону кандыг-дыр, чоп көрбес сен — деп, эжик аксында чүве кылып орган ашаанче Көк-Уруг көрген.

— Эки-ле тон-дур... Ам өөк илер хорагай удазыңы болза але?— деп, ашаа оларже-даа көрүнмейн чугаалаан.

— Харын де. Алдыы аалдан айтырып көрем. »

— Кара-кыс сугдан бе!

— Ийе, Черле бир чүвени шыгжап алган орар кижи болгай.

— Бодуң барын көрем, мээн аксым эптешпес чүве-дир, кадай кижи кадай кижи-биле чугаалажырга эки-ле ыйнаан.

— Оон орнунга чалгаараарым ол-дур де—деп, Көк-Уруг ашаан айбылаарга ынаваска кыйланган.— Ол өгде хойтпак бар-дыр, хайындырып иш дээр болза, дораан халыыр ийин бо.

— Ол дээрге хойтпак ышкажыл, ак чем—деп, Оолакай шала чидигленип орган чугааны баштак аянче киирерин оралдашкан.

Ада-иезиниң чугаазын дыннап турган Херелмаа олардың маргыжарын соксадыр дээни ол ийикпе азы черле барыксааны ол ийикпе.

— Мен барып айтырайн бе, авай?— деп, иезинден дилээш чорупкан.

Бир чеже оларның кожазы, Кара-кыс сугнуң Херелмаадан ийи-ле хар үлуг үруу бар. Олар бичиизинден кады ойнап өскен болгаш үгбашкылар-биле дөмей эдержир чораан.

Уруу оон орнунга чоруй баарга, Оолакай ам-на амыралым дээн ышкаш, даштын экелген баглаш ыяжын тургузар дээш далажы берген.

Ол аразында Ак-Начын ирей чугаалаңып кирип орган. Оолакай иштинде далажып турзадаа, ам канчаар, кыргa -ле бичии чугаалажыр ужурга такарышкан.

— Аянчок-ла хадың кезип ап-тыр сен, бо баглаашты солуур уе келген, чеже турар боор, дурзу-хевирин безин үрелип кырып калып-тыр деп, бо уругга чугаалап ордум ийин.

— Кырган-ачаңның-на солуп каан баглаажы чүве деп, ачам чугаалап орар чүве—деп, Оолакай кырганның чугаазынга дүүштүр харыылаан.

— Узун-Ашактың оозу чеп, харын-даа оон-даа ындында кырган-ачаңның ачазының-на баглаажы болдур ийин, төнчү чок чүве-дир ийин — деп, кырган оон үлаштыр бодаарындан чалгаараан-даа дег, түңнел каан.— Баглаашты боду кайын ол хире үр турар, оны үези кээрге солуур апаар, солуттунмас чүве кижиниң чурту болдур ийин, а баглаашты оон херечизи, үенич хемчээкчизи, амыдыралдың уламчылакчызы, салгалдың салгалче узуктелдирбейн дамчыдып берип турар сүлдези, ужуудур ийин — деп, кырган үлаштыр чугаалаан.

Оолакай оглун эдерткеш, баглаашты кадап каар дээш дашкаар үнүпкеннер. Удаваанда өг мурнунда оңгар каскан адашкыларның даашшимээни хана өттүр дыңналып келген.

[Үланчылыг.]

Ш. КУУЛАР.